กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

Isaan Capital

ทุนวัฒนธรรม

การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน 5 จังหวัด

โดย

โครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน
สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์

สนับสนุนโดย
กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

ทุนวัฒนธรรม
การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน 5 จังหวัด

(กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ มหาสารคาม และอุดรธานี)

เขียน/เรียบเรียง/ออกแบบและจัดรูปเล่ม

เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ

สราลี โอธินทรยุทธ

ที่ปรึกษา

ผศ.สมใจ ศรีหล้า

ผศ.ดร.รักชนก ชำนาญมาก

รวบรวมข้อมูล

เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ

สราลี โอธินทรยุทธ

จุฬามณี สุริยะภูมิ

ศุภโชค ม่วงศรีพิทักษ์

ขจรเกียรติ มูลชีวะ

กมลชนก จันทะโชติ

ออกแบบปก

สราลี โอธินทรยุทธ

พิสูจน์อักษร

จุฬามณี สุริยะภูมิ

ศุภโชค ม่วงศรีพิทักษ์

ณัฐพล คำแสน

โครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชน
ของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์

สนับสนุนโดย
กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์
และโครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน
สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์

คำนำ

“ทุนวัฒนธรรม การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน 5 จังหวัด” เป็นหนังสือที่นำเสนอข้อมูลและภาพประกอบจากการศึกษา เรียนรู้ และเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องทุนหรือทรัพยากรของชุมชนในภาคอีสาน 5 ชุมชน ได้แก่ 1) จังหวัดขอนแก่น คือ บ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย 2) จังหวัดมหาสารคาม คือ บ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ 3) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ 4) จังหวัดอุดรธานี คือ บ้านคีรีวงกต ตำบลนาแค อำเภอนายูง และ 5) จังหวัดชัยภูมิ คือ บ้านไร่ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต โดยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์ ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

หนังสือทุนวัฒนธรรม การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน 5 จังหวัด ได้นำเสนอข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ส่วน **ส่วนแรก** นำเสนอที่มาของหนังสือ กลุ่มเป้าหมาย เทคนิค วิธีการและเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนำเสนอเครื่องมือช่วยศึกษาเรียนรู้ชุมชน พร้อมยกตัวอย่างประกอบ (ลำดับหัวข้อ 1) **ส่วนที่สอง** นำเสนอข้อมูลจากการศึกษา เรียนรู้ และเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องทุนหรือทรัพยากรของชุมชนในภาคอีสาน 5 ชุมชน (ลำดับหัวข้อ 2 - 6) และ**ส่วนสุดท้าย** นำเสนอทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชนภาคอีสาน 5 ชุมชน (ลำดับหัวข้อ 7)

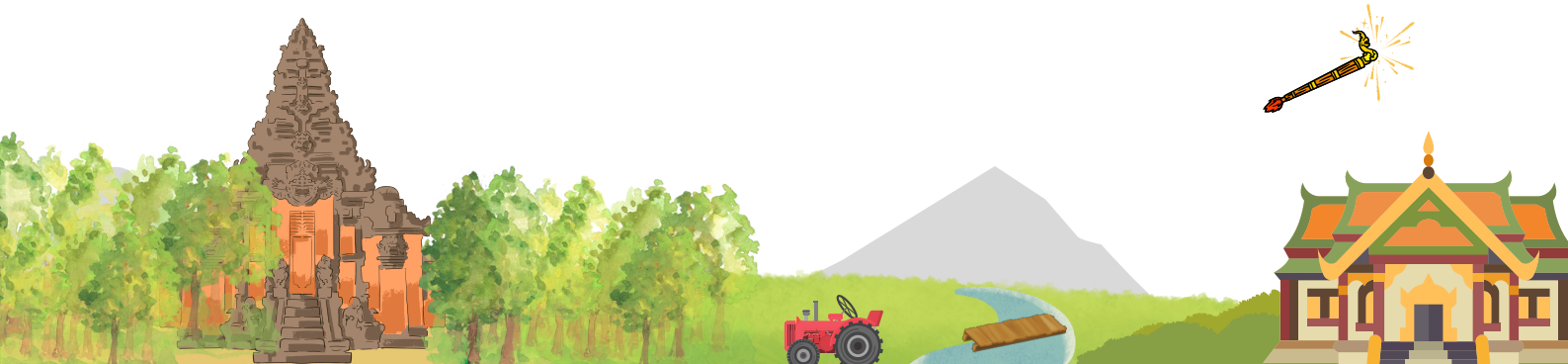

สุดท้ายนี้ หากท่านผู้ที่มีความสนใจหรือผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ ท่านใดมีข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น หรือมีข้อผิดพลาดอื่นใดที่ควรแก่การแก้ไขปรับปรุง โปรดแจ้งให้ผู้เขียนทราบ ผู้เขียนยินดีน้อมรับทุกความคิดเห็นเพื่อจะแก้ไขปรับปรุงให้หนังสือมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ
สราลี โอธินทรยุทธ

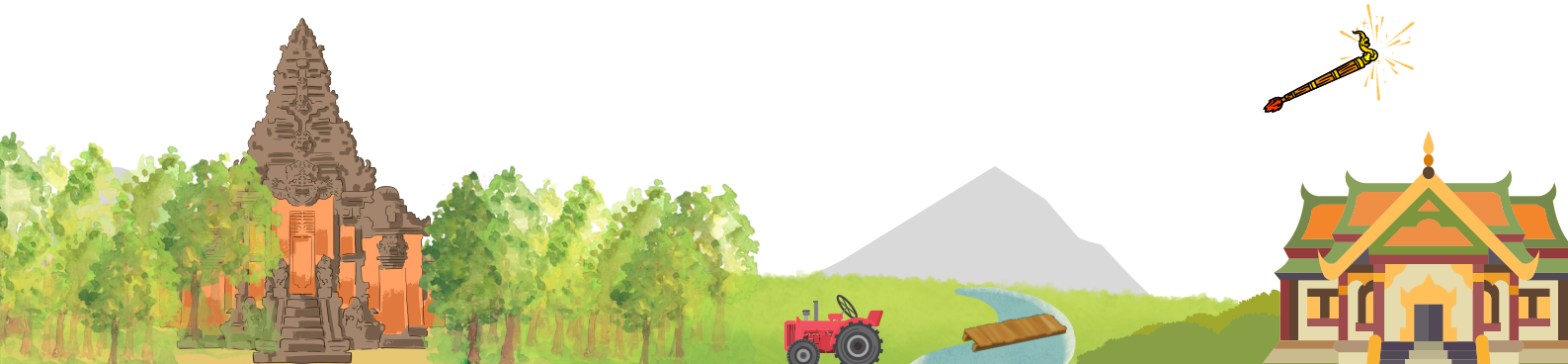

กิตติกรรมประกาศ

โครงการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์ ได้ดำเนินกิจกรรมในช่วงเดือนมิถุนายน - ธันวาคม พ.ศ. 2566 จนสามารถศึกษา เรียนรู้ และเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องทุนหรือทรัพยากรของชุมชนในภาคอีสาน 5 ชุมชน เป็นหนังสือ “ทุนวัฒนธรรม การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน 5 จังหวัด” ผู้เขียนได้รับประสบการณ์และความรู้อันทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ผู้เขียนสามารถจัดทำหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี จากการสนับสนุนหลายฝ่าย ดังนี้

ขอขอบพระคุณ กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ผู้ให้ทุนสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ ได้ให้โอกาสและเห็นถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในภาคอีสาน

ขอขอบพระคุณ ผศ.สมใจ ศรีหล้า ผศ.ดร.รักชนก ชำนาญมาก ผศ.ดร.วณิชชา ณรงค์ชัย ผศ.ดร.จักรพันธ์ ขัดชุ่มแสง ผศ.ดร.กีรติพร จูตะวิริยะ และผศ.ดร.พัชรินทร์ ลาภานันท์ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ปรึกษาและผู้สนับสนุนการดำเนินงานโครงการ ที่มอบความรู้ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมของโครงการ

กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

ขอขอบพระคุณ นายอาทิตย์ ภูมิแกดำ ผู้ใหญ่บ้านหัวขัว และประธานกลุ่มต่าง ๆ อ.แกดำ นายนรินทร์ อนันทวรรณ์ ผู้ใหญ่บ้านคีรีวงกต และประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวคีรีวงกต อ.นายูง นายนารี ศรีกำพล ผู้ใหญ่บ้านกุดหว้า และประธานกลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่ อ.กุฉินารายณ์ นายสงวน แย้มไสย ปราชญ์ชุมชนบ้านกุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ นายพนม จิตจำนงค์ นักวิจัยชุมชน/ผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกุร อ.เทพสถิต นายเชิดศักดิ์ โชควิริยะ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหัวขัว อ.เปือยน้อย นายบุญนาค แทนสอ ปราชญ์ชุมชนบ้านหัวขัว อ.เปือยน้อย และสมาชิกชุมชนทั้ง 5 ชุมชน ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนในมิติต่าง ๆ มอบโอกาสให้ผู้เขียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนของท่านและให้การดูแลต้อนรับเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ประสาทวิชาความรู้และทักษะต่าง ๆ ทำให้ผู้เขียนสามารถนำวิชาความรู้เหล่านั้นมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมของโครงการได้เป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณครอบครัว ที่ได้ให้กำลังใจ และสนับสนุนระหว่างการดำเนินกิจกรรมและการจัดทำหนังสือในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณเพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ และบุคคลท่านอื่น ๆ ที่ไม่ได้กล่าวนาม ที่ได้ให้คำแนะนำคอยเป็นกำลังใจ ช่วยเหลือผู้เขียนในการทำกิจกรรม ทำให้สามารถจัดทำหนังสือข้อมูลความรู้นี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังนั้น จึงใคร่ขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ผู้เขียน/เรียบเรียง

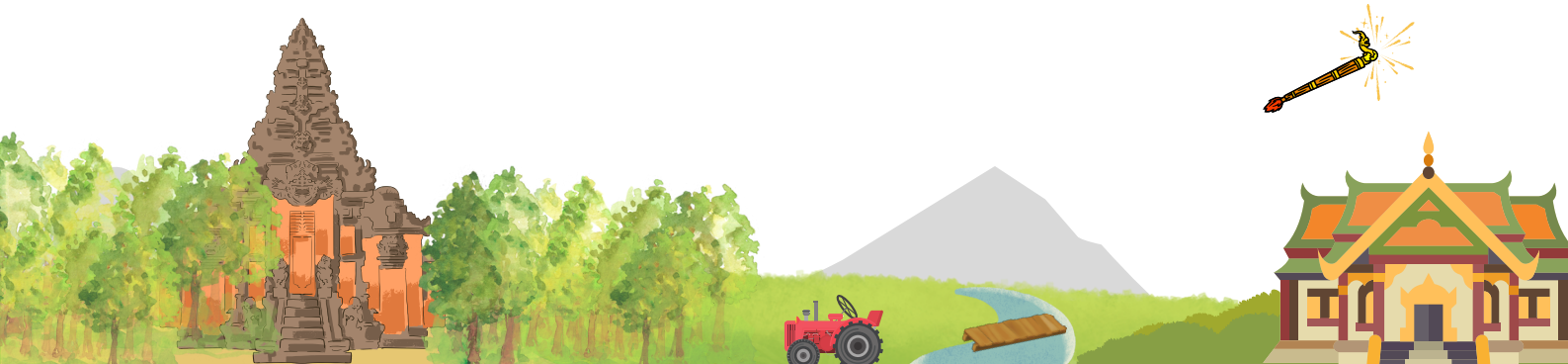

กองทุนพัฒนาสื่อ ปลอดภัยและสร้างสรรค์ THAI MEDIA FUND

สารบัญ

02
1. บทนำ

38
3. ชุมชนบ้านหัวขัว
อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น

66
5. ชุมชนบ้านหัวขัว
อ.แกดำ จ.มหาสารคาม

95
7. ทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น
ของชุมชนภาคอีสาน 5 จังหวัด

104
9. เกี่ยวกับโครงการ

18
2. ชุมชนภูไทบ้านกุดหว้า
อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

56
4. ชุมชนญัฮกุรบ้านไร่
อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ

80
6. ชุมชนบ้านคีรีวงกต
อ.นายูง จ.อุดรธานี

101
8. เอกสารอ้างอิง

กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

อุดรธานี

กาฬสินธุ์

ขอนแก่น

มหาสารคาม

ชัยภูมิ

ทุนวัฒนธรรม

การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น ภาคอีสาน 5 จังหวัด

1
บทนำ

การเรียนรู้ชุมชนอย่างเป็นองค์รวมและเป็นระบบทำให้เกิดความเข้าใจและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเครื่องมือเรียนรู้ชุมชนถือเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญที่ทำให้การศึกษาชุมชนประสบความสำเร็จให้ได้ข้อมูลชุมชนอย่างรอบด้านในทุกมิติ ทั้งนี้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคอีสานถือเป็นมิติหนึ่งของชุมชนที่ควรส่งเสริมและพัฒนาเป็นองค์ความรู้สื่อสารและเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งในเรื่องการสร้างความตระหนักและเห็นถึงความสำคัญสร้างคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนควรค่าแก่การอนุรักษ์และถ่ายทอดแก่เด็กเยาวชนคนรุ่นหลัง โดยเฉพาะปัจจุบันในสังคมยุคดิจิทัลมีความเปลี่ยนแปลงของมิติสังคมวัฒนธรรมในชุมชนอยู่ตลอดเวลา มีการไหลเวียนของผู้คน สิ่งของ ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงสามารถเข้าถึงได้ง่าย และรวดเร็ว มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ดังนั้น ทำให้จำเป็นต้องมีการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคอีสาน และผลิตสื่อสร้างสรรค์เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้มีสื่อที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์ ที่มีคุณค่าสามารถสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชนและสังคมได้

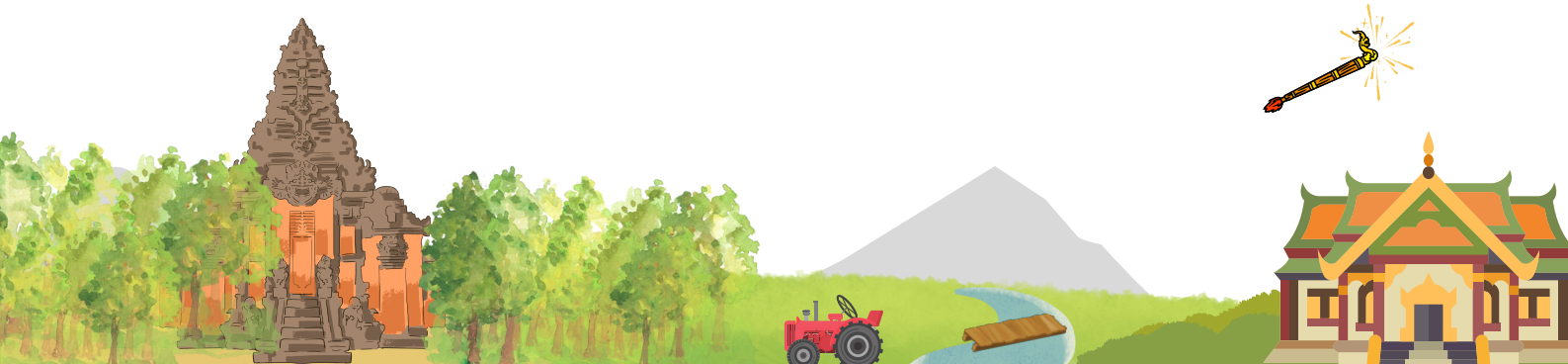

ดังนั้น โครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์ สนับสนุนโดยกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ตระหนักถึงความสำคัญในประเด็นดังกล่าว จึงมุ่งส่งเสริมการนำเครื่องมือการเรียนรู้ชุมชนทางมานุษยวิทยา เทคนิค วิธีการ การวิเคราะห์ชุมชนแบบองค์รวมและเป็นระบบมาใช้ในการศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนภาคอีสาน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ อุดรธานี มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ ในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทางวัฒนธรรม โดยเน้นการผลิตและเผยแพร่สื่อสร้างสรรค์การส่งเสริมและพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนและมีความหลากหลายของนิเวศสื่อผ่านการส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการผลิตสื่อและด้านเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน แก่เด็ก เยาวชน ครู และสมาชิกในชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ให้ได้มาซึ่งสื่อสร้างสรรค์ที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยแท้จริง ซึ่งการส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้แก่เด็ก เยาวชน ครู และสมาชิกในชุมชนถือเป็นการสร้างความยั่งยืนในการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมชุมชนภาคอีสาน เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายถือเป็นบุคคลที่อยู่อาศัยในชุมชน และเป็นผู้ที่สามารถนำองค์ความรู้ทั้งสองด้านไปถ่ายทอดแก่เด็กเยาวชนรุ่นต่อไปของชุมชนได้ในอนาคต

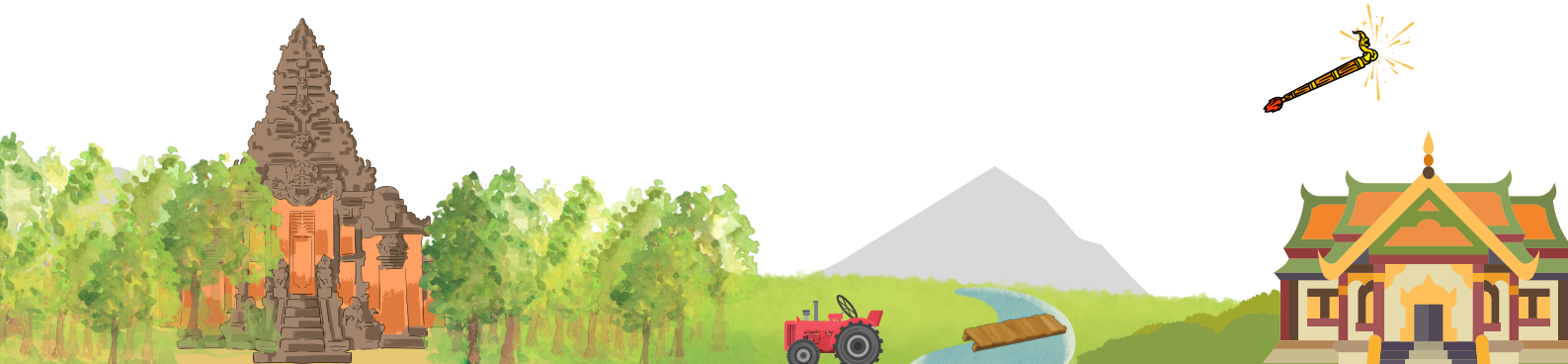

ชุมชนในพื้นที่ 5 จังหวัดที่เป็นพื้นที่เป้าหมายโครงการ

การคัดเลือกชุมชนเป้าหมายของโครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสาน สู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์ ได้พิจารณาจากเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น ดังนี้

- เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นของทุนทางวัฒนธรรมในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง แต่ยังไม่ถูกนำเสนอให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย (50 %)
- มีความแตกต่างหลากหลายของประเภททุนทางวัฒนธรรมเมื่อพิจารณาจากทั้ง 5 ชุมชน ในพื้นที่ 5 จังหวัด (30 %)
- ระยะทางจากพื้นที่ตั้งของโครงการฯ (10 %)
- มีโรงเรียนตั้งในเขตพื้นที่ชุมชน (10 %)

และได้ผลการพิจารณาคัดเลือกชุมชนเป้าหมายของโครงการในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ อุดรธานี และชัยภูมิ เพื่อเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการในการทำกิจกรรม ดังนี้

1) จังหวัดขอนแก่น คือ บ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย
2) จังหวัดมหาสารคาม คือ บ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ
3) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์
4) จังหวัดอุดรธานี คือ บ้านคีรีวงกต ตำบลนาแค อำเภอนายูง
5) จังหวัดชัยภูมิ คือ บ้านไร่ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต

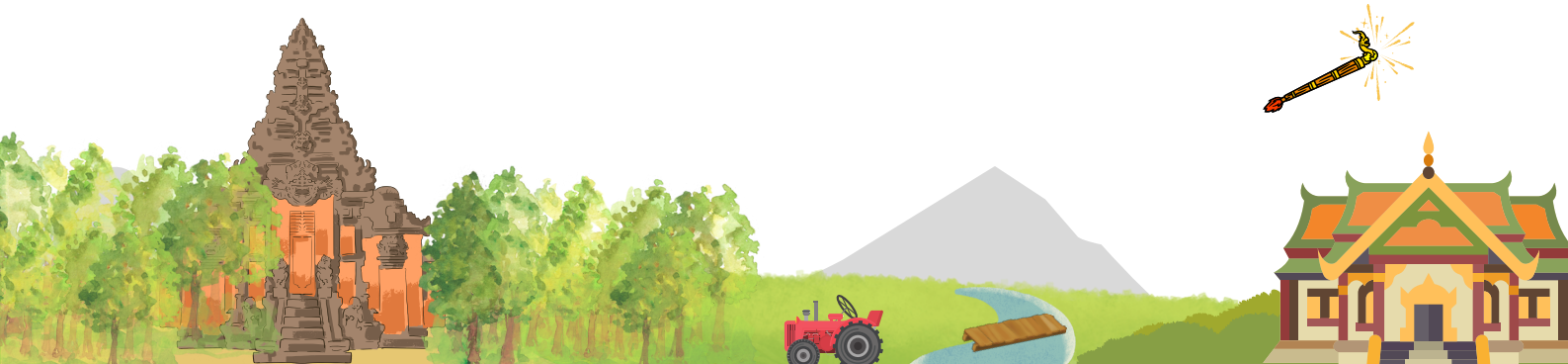

โดยมีโรงเรียนที่เป็นเครือข่ายสำหรับดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนทุนทางวัฒนธรรม และด้านการผลิตสื่อสร้างสรรค์แก่เด็ก เยาวชน ดังนี้

1) จังหวัดขอนแก่น คือ โรงเรียนชุมชนบ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย
2) จังหวัดมหาสารคาม คือ โรงเรียนบ้านหัวขัวโพธิ์ศรี อำเภอแกดำ
3) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ โรงเรียนศรีกุดหว้าเรืองเวทย์ อำเภอกุฉินารายณ์
4) จังหวัดอุดรธานี คือ โรงเรียนชายแดนประชาสรรค์ อำเภอนายูง
5) จังหวัดชัยภูมิ คือ โรงเรียนบ้านไร่พัฒนา อำเภอเทพสถิต

ภาพที่ตั้งชุมชนและโรงเรียนในพื้นที่ 5 จังหวัด ที่เป็นพื้นที่เป้าหมายโครงการ

เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

หนังสือเล่มนี้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้เขียนใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากการสืบค้นจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย และข้อมูลจากเว็บไซต์ เพื่อนำมาเติมเต็มความรู้ ทั้งใช้ในการพัฒนาเนื้อหา ตลอดจนพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ (Interviews) และการสังเกต (Observations) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม มีแนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview questions) ที่ประกอบด้วยประเด็นคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ศิลปะการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน โดยเฉพาะเรื่องทุนทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ควบคู่กับแนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความครบถ้วน และมีคุณภาพน่าเชื่อถือ

นอกจากนี้ ได้ใช้เครื่องมือเรียนรู้ชุมชนทางมานุษยวิทยาบางส่วน มาเป็นเครื่องมือช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน อาทิ Time line ประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่าง ๆ หรือประวัติชีวิตบุคคล ปฏิทินเพาะปลูก (Crop calendar) ปฏิทินบุญประเพณี (Festival calendar) ปฏิทินกิจกรรม (Activity calendar)

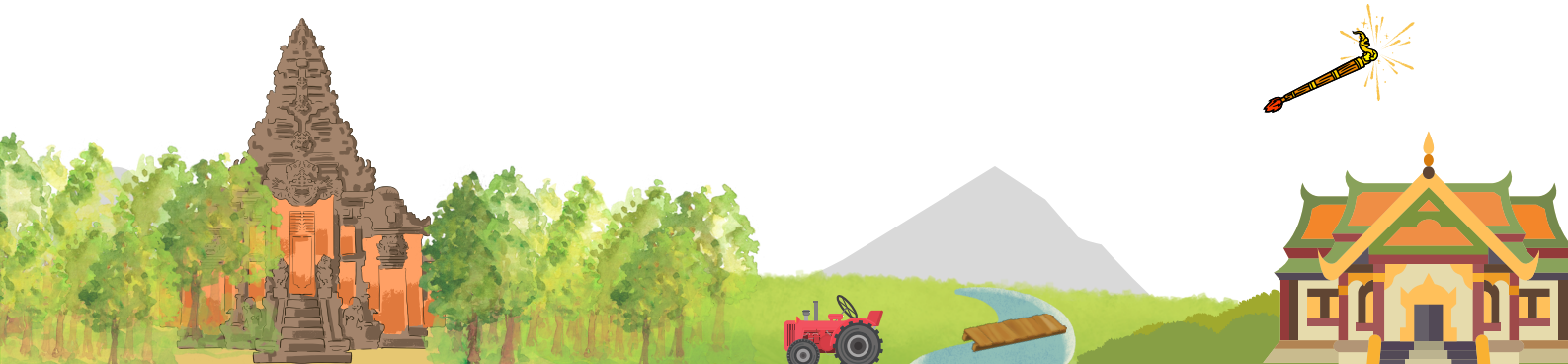

แผนผังเครือญาติ (kinship diagram) แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land use map) และแผนผังการไหล (Flow diagram) การวิเคราะห์ทุน/ทรัพยากรของชุมชนเชิงระบบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการศึกษาและเรียนรู้ชุมชนมากขึ้น โดยแต่ละเครื่องมือมีเทคนิคและขั้นตอนในการทำ และประโยชน์ (สมใจ ศรีหล้า, 2560) ดังนี้

1. Timeline ประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่าง ๆ

เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ปี พ.ศ.	การเปลี่ยนแปลง
อพยพมาจากเมืองสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด	2338	ตั้งหมู่บ้านแกดำ
ชาวบ้านบางส่วนข้ามมาทำการเกษตร	2338	มีการสร้างสะพานไม้ความยาว 20 - 30 เมตร
ชาวบ้านออกมาอยู่ตรงพื้นที่ทำการเกษตรเยอะขึ้น	2453	ตั้งหมู่บ้านหัวขัว (หัวสะพาน)
เกิดภัยแล้ง	2546	กรมชลประทานขุดลอกอ่างเก็บน้ำหนองแกดำ
กรมพัฒนาที่ดินขอใช้พื้นที่ของกรมชลประทาน	2547	ชาวบ้านมีที่ดินทำการเกษตรเพิ่มขึ้น

ภาพตัวอย่าง Timeline

เทคนิคการทำ

1) เลือกผู้รู้ที่มีอายุมาก ความจำดี อยู่ในชุมชนตลอด 2) ถามถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน 3) เรียงลำดับเหตุการณ์ก่อนหลังพิจารณาความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ 4) ซักถามและวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงตลอดจนผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

ประโยชน์

1) ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในชุมชน 2) ทราบถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงตลอดจนความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลง 3) ทราบถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน 4) ทราบแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงในอนาคต 5) ทราบเหตุการณ์สำคัญ (ประวัติการเปลี่ยนแปลง) ด้านต่าง ๆ ของชุมชน 6) ทราบความสัมพันธ์ที่มีผลต่อกันของเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ 7) ทราบการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบการปรับตัวของชุมชนเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง

2. ปฏิทินเพาะปลูก (Crop calendar)

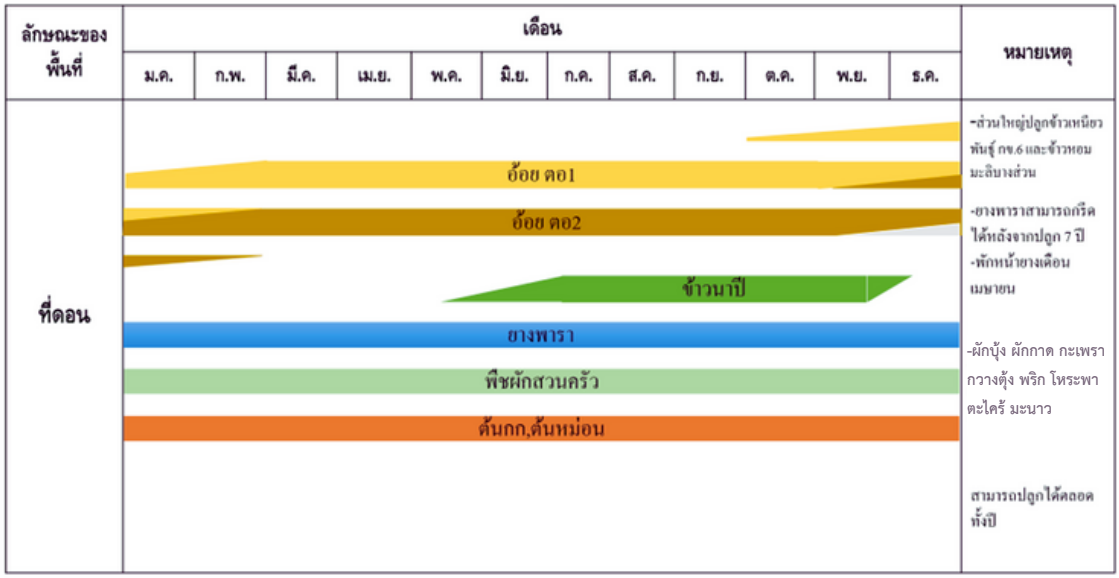

ภาพตัวอย่างปฏิทินเพาะปลูก

ที่มา: เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ, ชนิดา โคนุตะ, ปวีณ วรรคสังข์, พัชราภา สุทธิอาจ, สิทธิศักดิ์ สมเพ็ชร, จิรายุทธ โฮ้หนู, ณัฐนันท์ โสภารักษ์, นิรัชชา ยุทธเนตร, พัฒธลียา สง่าวงศ์, ปิยะธิดา จงเทพ และศศิธร บุญปอง (2564)

เทคนิคการทำ

1) เลือก KI ที่รู้เรื่องการเพาะปลูก 2) ถามถึงการเพาะปลูกในพื้นที่ลักษณะต่าง ๆ (มีที่ประเภทใด, ที่แต่ละประเภทปลูกอะไรบ้าง) 3) ถามถึงช่วงเริ่มเพาะปลูกได้เร็วที่สุด/ช้าที่สุด และช่วงเก็บเกี่ยว (ควรเปรียบเทียบช่วง 10 ปี) 4) ระยะเวลา/ช่วงเวลาในการเพาะปลูกพืช

ประโยชน์

1) ทราบการใช้พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกในรอบปี 2) ทราบช่วงเวลา และระยะเวลาในการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ในรอบปี 3) ทราบความสัมพันธ์ของสภาพพื้นที่และพืชที่ปลูก 4) ทราบลู่ทางในการส่งเสริมการทำกิจกรรมในชุมชน 5) ทราบการใช้ประโยชน์พื้นที่ในการเพาะปลูกในรอบปี 6) ทราบช่วงเวลาในการผลิตพืชแต่ละชนิดในรอบปี 7) ทราบลู่ทางในการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชของชุมชน 8) ทราบความสัมพันธ์ระหว่างสภาพพื้นที่กับชนิดพืชที่ปลูก

3. ปฏิทินบุญประเพณี (Festival calendar)

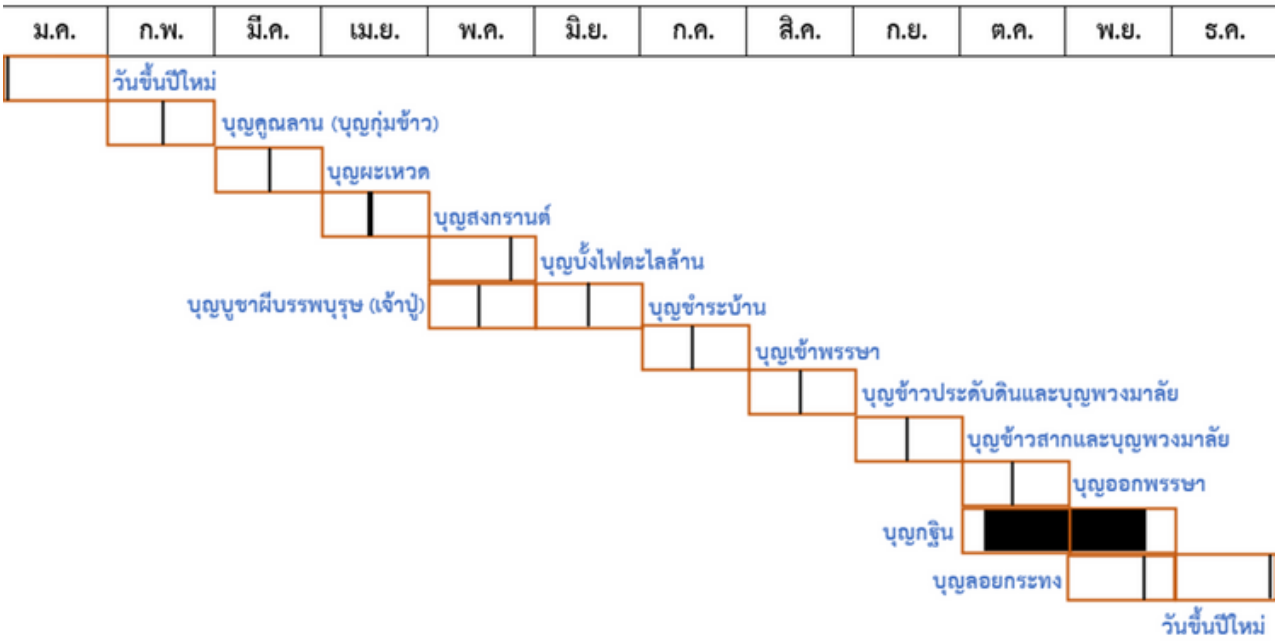

ภาพตัวอย่างปฏิทินบุญประเพณี

เทคนิคการทำ

1)ถามถึงงานบุญประเพณีแต่ละเดือนในรอบปี
2)ถามถึงช่วงเวลาในการจัดงานบุญ
3)แรงงานที่ใช้ในการเตรียมและการร่วมในพิธี (เพศ, วัย)
4)การจัดสรรแรงงานในครอบครัวในการประกอบพิธีกรรม
5)การปรับเปลี่ยนงานบุญประเพณี (ลักษณะการปรับและเหตุผล)

ประโยชน์

1) ทราบงานบุญประเพณีของชุมชนในรอบปี 2) ทราบความสัมพันธ์ระหว่างการจัดสรรแรงงานในการประกอบพิธีกรรมและการทำกิจกรรมของครัวเรือน 3) ทราบความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติตามความเชื่อ (บางประการ) 4) ทราบถึงสาเหตุและการปรับเปลี่ยนการจัดงานบุญประเพณี 5) เข้าใจถึงความสำคัญของงานบุญประเพณีที่มีต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน 6) ทราบแนวโน้มในการยอมรับเทคโนโลยีของคนในชุมชน 7) ทราบประเพณีที่สำคัญในแต่ละช่วงของรอบปี 8) ทราบถึงความสัมพันธ์ของช่วงเวลาที่ใช้ประกอบประเพณีและผลกระทบที่มีต่อการใช้แรงงานของครอบครัว (ทั้งภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตร) 9) ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงการประกอบกิจกรรมในไร่นาและการจัดงานบุญประเพณีที่สำคัญ ซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้อง 10) ทราบถึงลักษณะความเชื่อ/แนวทางปฏิบัติตามความเชื่อของคนในชุมชน 11) ทราบถึงศักยภาพในการรับเทคโนโลยีของชุมชน

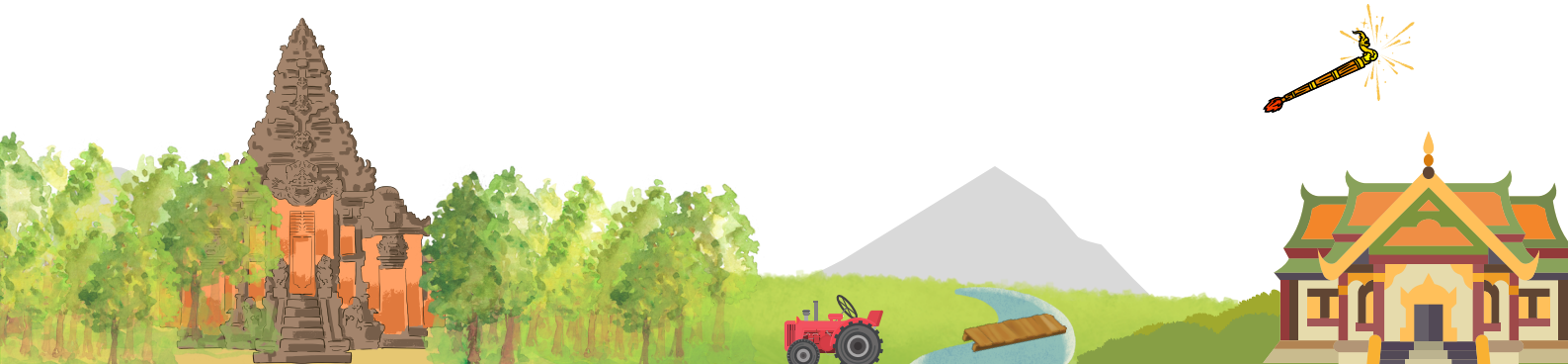

4. ปฏิทินกิจกรรม (Activity calendar)

ประเภทแรงงาน/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนาปี (หว่าน)					+++	+++	...	...	...	...	...	...
อ้อย	+++	+++	+++	+		...		...			+++	+++
ยางพารา	...			+++	+++		+++	+++	...	...	...	
พืชผักสวนครัว	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
ควาย หมู ไก่ ปลา	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
ทำงานโรงงานพื้นที่ใกล้เคียง	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ทำงานต่างถิ่น	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
ทอผ้า	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++
เลี้ยงไหม	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
รับราชการ	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
รับจ้าง	—	—	—	—			—	—	—	—		
ขับรถรับจ้าง	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

***ไปนาทำงานทั้งวัน **ทำงานต่อเนื่องแต่ใช้เวลาน้อย * ทำงานบางวันบางเวลา

+++ทำงานบางวันเต็มเวลา —ทำงานทั้งวัน ... ทำงานเป็นช่วงเต็มเวลา

ภาพตัวอย่างปฏิทินกิจกรรม

ที่มา: เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ, ชนิดา โคนุตะ, ปวีณ วรรคสังข์, พัชราภา สุทธิอาจ, สิทธิศักดิ์ สมเพ็ชร, จิรายุทธ โอ้หนู, ณัฐนันท์ โสภารักษ์, นิรัชชา ยุทธเนตร, พัฒธลียา สง่าวงศ์, ปิยะธิดา จงเทพ และศศิธร บุญปอง (2564)

เทคนิคการทำ

1) ซักถามกิจกรรมสำคัญที่ทำในรอบปี 2) ช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมดังกล่าว (เริ่มต้นและสิ้นสุดในการทำกิจกรรม) 3) ถ้าเป็นระดับครัวเรือน สิ่งที่ต้องถามได้แก่ ลักษณะการใช้แรงงาน (เต็มเวลา/บางเวลา) ผู้ที่ทำกิจกรรม ที่มาของแรงงาน (ตนเอง/จ้าง)

ประโยชน์

1) ทราบกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปี 2) ทราบลักษณะการใช้แรงงาน/ที่มาของแรงงาน/การจัดสรรแรงงานในครัวเรือน 3) ทราบแหล่งรายได้และการอพยพแรงงานของครัวเรือนในรอบปี (รูปแบบ, ช่วงเวลา, สถานที่) 4) ทราบการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละช่วงในรอบปี 5) ทราบประเภทของกิจกรรมที่ทำ 6) ทราบลักษณะการใช้แรงงานในแต่ละช่วงในรอบปี 7) ทราบแหล่งรายได้ในรอบปี 8) สามารถวิเคราะห์แนวโน้มในการพัฒนาศักยภาพในการเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน (โดยวิเคราะห์จากช่วงเวลาที่ทำกิจกรรม/แรงจูงใจจากแต่ละกิจกรรมที่ทำอยู่ในรอบปี)

5. แผนผังเครือญาติ (kinship diagram)

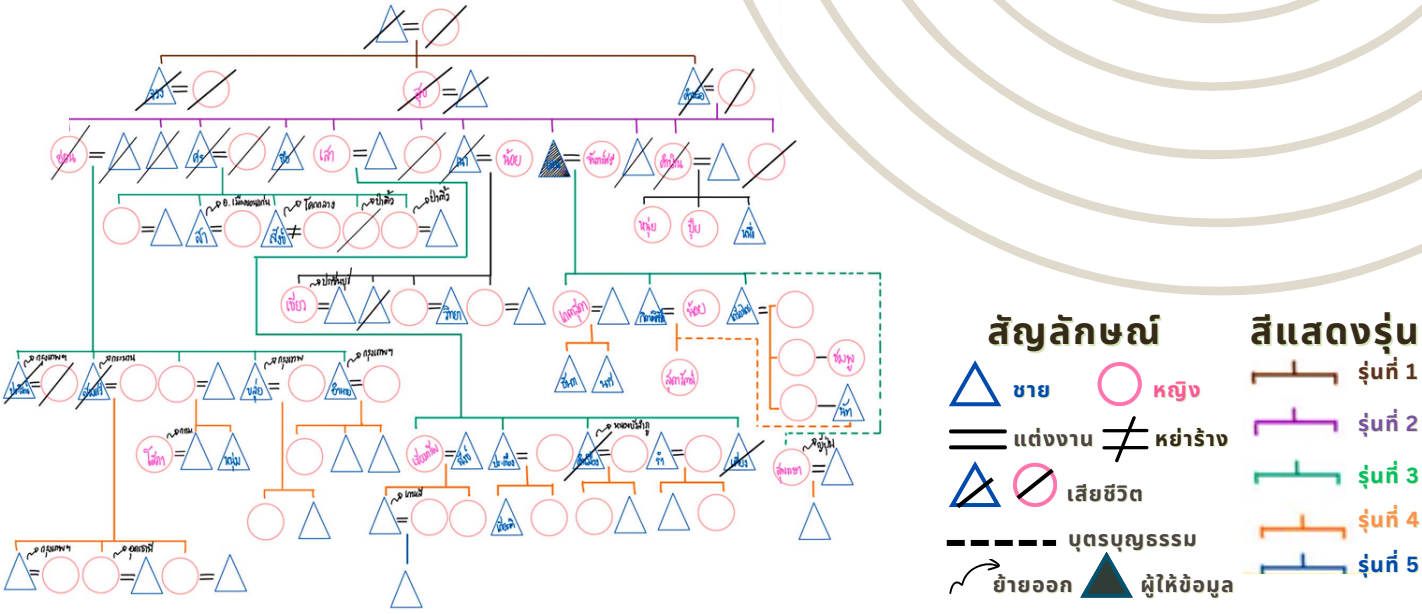

ภาพตัวอย่างแผนผังเครือญาติ

ที่มา: ปรับจาก เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ, รานี อาลี, เพ็ญพิชา สารถี, วทัญญู แพงสา และพิมพ์พรรณ ราคายิ่ง (2563)

เทคนิคการทำ

1) ถามข้อมูลครอบครัวโดยเริ่มต้นจากผู้ให้สัมภาษณ์

2) ถามถึงสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว

3) ข้อมูลที่ต้องซักถามเกี่ยวกับสมาชิกแต่ละคน ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพในชุมชน การอพยพ กิจกรรมที่ทำ สภาวะสุขภาพ

ประโยชน์

1) ทราบสมาชิกทั้งหมดในครอบครัว 2) ทราบข้อมูลพื้นฐานของสมาชิก 3) ทราบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวแต่ละคน 4) ทราบข้อมูลการอพยพของสมาชิกในครัวเรือน 5) ทราบแหล่งรายได้ของครัวเรือน จากข้อมูลการทำกิจกรรมของสมาชิก 6) ทราบบทบาทสมาชิกที่มีในชุมชน 7) ทราบสภาวะการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว 8) ทราบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องในเรื่องแหล่งปัจจัยการผลิต ทั้งทุน แรงงาน ความรู้ หรือการตัดสินใจ การดูแลสมาชิกในครอบครัว

6. แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land use map)

ภาพตัวอย่างแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ที่มา: เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ, ชนิดา โคนุตะ, ปวีณ วรรคสังข์, พัชราภา สุทธิอาจ, สิทธิศักดิ์ สมเพ็ชร, จิรายุทธ โฮ้หนู, ณัฐนันท์ โสภารักษ์, นิรัชชา ยุทธเนตร, พัฒธลียา สง่าวงศ์, ปิยะธิดา จงเทพ และศศิธร บุญปอง (2564)

เทคนิคการทำ

เทคนิคแรก ซักถามจากผู้รู้ 1) เริ่มจากที่ตั้งชุมชน แล้วถามถึงขอบเขตที่ดินทำกินของคนในชุมชนโดยส่วนใหญ่ โดยถามถึงที่ดินทำกินที่มีระยะไกลสุดในแต่ละทิศ เช่น ที่ดินทำกินทางทิศเหนือของชาวบ้านไปถึงที่ไหน 2) หลังจากทราบขอบเขตในแต่ละทิศ ให้ลองลากขอบเขตที่ดินทำกินให้อย่างคร่าว ๆ 3) ถามถึงแหล่งน้ำสำคัญในพื้นที่สภาพแหล่งน้ำและการใช้ประโยชน์ 4) ถามถึงสภาพพื้นที่ของแต่ละทิศ (ความสูง - ต่ำ) ลักษณะดินความอุดมสมบูรณ์ของดินและการใช้ประโยชน์

เทคนิคสอง เตรียมข้อมูลจากเอกสารแล้วนำไปตรวจสอบและซักถามข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้รู้ในชุมชน 1) เตรียมแผนที่ 1 ต่อ 50,000 แผนที่ดิน 1 ต่อ 100,000 แผ่นใส ปากกาเขียนแผ่นใส โดยทั่วไปใช้สีดำ (ที่ตั้งชุมชน ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต) สีน้ำเงิน (แหล่งน้ำ) สีแดง (ถนนลูกรัง) และสีอื่นในการกำหนดสัญลักษณ์สภาพพื้นที่และดิน เป็นต้น เครื่องฉายแผ่นใส กระดาษchart ปากกาเขียน Whiteboard 2) นำแผนที่ 1 ต่อ 50,000 ค้นหาจุดที่ตั้งชุมชนที่ต้องการศึกษา วางแผ่นใสลงให้ค่อนข้างครอบคลุมพื้นที่ทำกินของคนชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์และมีความผิดพลาดน้อย ผู้ศึกษาควรมีการซักถามข้อมูลเบื้องต้นก่อนว่าที่ดินทำกินของชุมชนมีขอบเขตส่วนใหญ่อยู่ทิศทางใด 3) เริ่มต้นการ mark ที่ตั้งชุมชนที่ศึกษาโดยใช้สัญลักษณ์บ้านในจุดตั้งชุมชนด้วยสีดำ ลากเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนและแหล่งต่าง ๆ ไปในทิศทางต่าง ๆ 4) และลาก land mark ที่สำคัญต่าง ๆ ที่ปรากฏในแผนที่ เช่น แหล่งน้ำ พื้นที่สาธารณะ วัด หมู่บ้านใกล้เคียง กำหนดมาตราส่วนระยะทางตามที่ปรากฏในแผนที่ 1 ต่อ 50,000 ทำลูกศรชี้ขึ้นระบุทิศเหนือ 5) ดูชุดดินและระบุคร่าว ๆ 6) หลังจากนั้นนำไปขยายภาพให้ใหญ่โดยนำแผ่นใสไปวางบนเครื่องฉายแผนใสฉายภาพให้ภาพปรากฏที่ผนังหรือไวท์บอร์ด แล้วนำกระดาษ chart ไปทาบติดที่ภาพปรากฏที่ผนัง 7) ใช้ปากกาเขียนไวท์บอร์ด ลากข้อมูลต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในภาพ ลงในกระดาษ 8) ระบุทิศเหนือและมาตราส่วนระยะทางในแผนที่ให้ชัดเจน 9) นำข้อมูลที่ได้ไปตรวจสอบกับผู้รู้และถามข้อมูลเพิ่มเติม เริ่มตรวจสอบจากเส้นทางคมนาคมว่ามีการเปลี่ยนแปลงสภาพจากเดิมหรือไม่ มีเส้นทางใดเพิ่มเติม ตรวจสอบข้อมูลแหล่งน้ำ สภาพความสูงต่ำของพื้นที่ ชุมชนใกล้เคียง และ land mark ต่าง ๆ

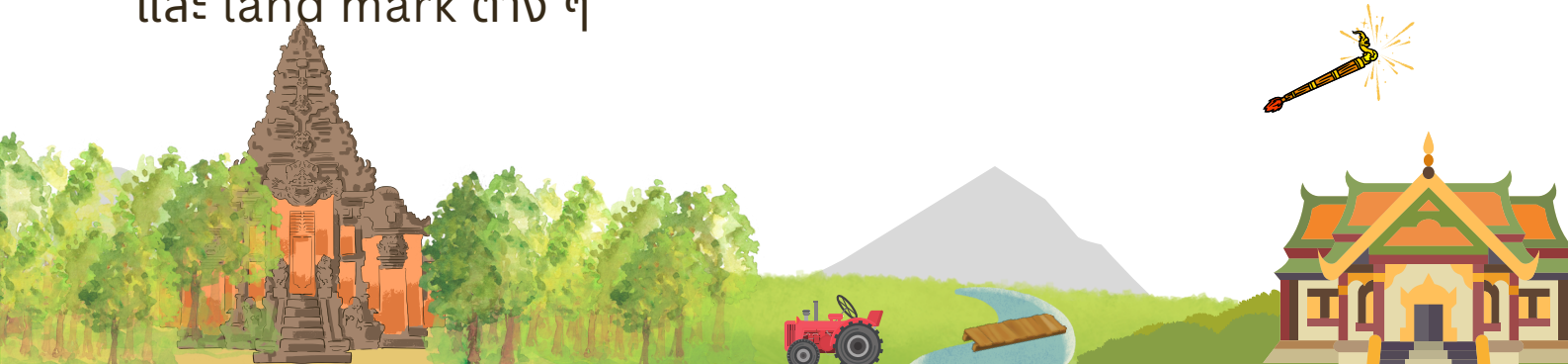

10) หลังจากตรวจสอบข้อมูลเสร็จจึงถามถึงขอบเขตที่ดินทำกิน โดยดูข้อมูลจากแผนที่ที่เตรียมไป ส่วนใหญ่ขอบเขตที่ดินทำกินมักจะมีจุดแบ่งอาณาเขตระหว่างชุมชน เช่น ลำห้วย ถนน เป็นต้น ดูระยะทางระหว่างชุมชนกับขอบเขตที่ดินทำกินในแต่ละทิศทาง ระยะห่างระหว่างชุมชนและชุมชนใกล้เคียง 11) ถามถึงสภาพดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละทิศรอบที่ตั้งชุมชน ผลผลิตที่ได้ ปัญหาการผลิต 12) ถามถึงพื้นที่สาธารณะและการใช้ประโยชน์ 13) แหล่งน้ำ สภาพและการใช้ประโยชน์ 14) สถานที่สำคัญที่ปรากฏ เช่น วัด สำนักสงฆ์ สถานีอนามัย โรงเรียน โรงงานทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น สภาพและการใช้ประโยชน์อย่างคร่าว ๆ

ประโยชน์

1) ทราบที่ตั้งและอาณาเขตของชุมชน 2) ทราบขอบเขตที่ดินทำกินของชุมชน 3) ทราบสภาพพื้นที่ ลักษณะดิน การกระจายตัวของลักษณะดิน และการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน ทั้งการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และอื่น ๆ 4) ทราบการกระจายตัวในการปลูกพืช ผลผลิตและปัญหาในการเพาะปลูก 5) ทราบแหล่งทรัพยากรสำคัญในชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ป่าไม้ และที่ตั้งของสถานที่สำคัญในชุมชนบางแห่ง เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย เป็นต้น 6) เห็นถึงศักยภาพของทรัพยากรของชุมชน 7) ทราบความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางกายภาพ ชีวภาพและสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

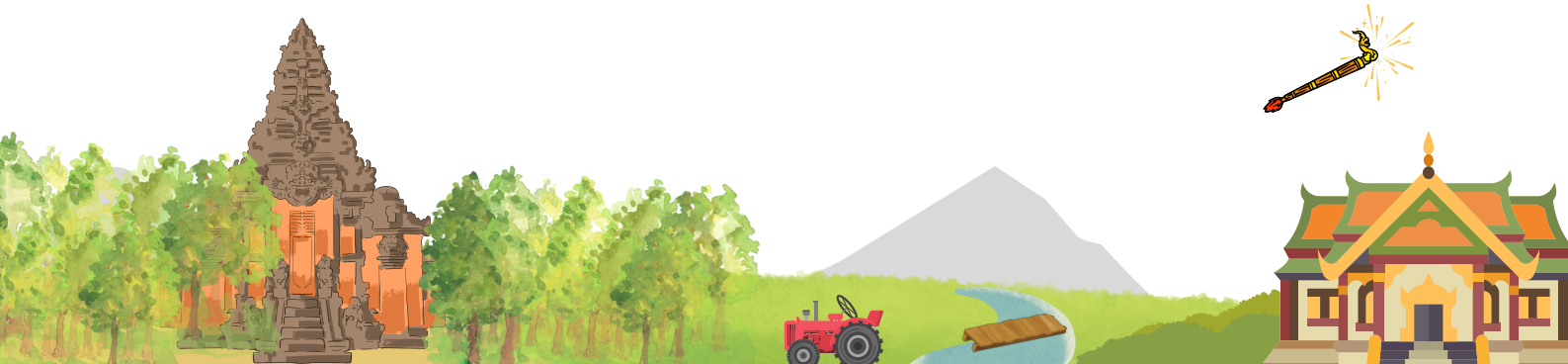

7. แผนผังการไหล (Flow diagram) การวิเคราะห์ทุนทรัพยากรของชุมชนเชิงระบบ

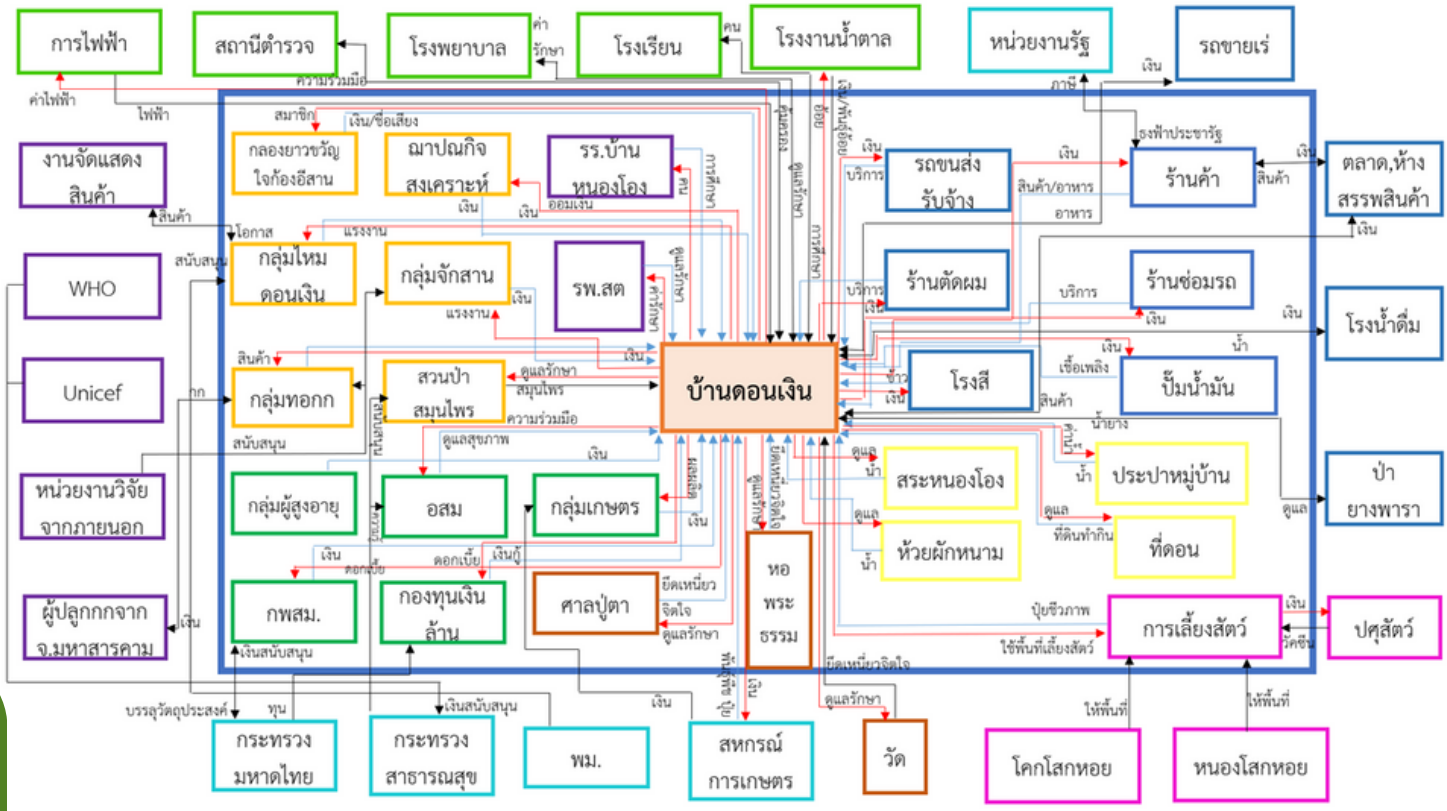

ภาพตัวอย่างแผนผังการไหล

ที่มา: เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ, ชนิดา โคนุตะ, ปวีณ วรรคสังข์, พัชราภา สุทธิอาจ, สิทธิศักดิ์ สมเพ็ชร, จิรายุทธ โฮ้หนู, ณัฐนันท์ โสภารักษ์, นิรัชชา ยุทธเนตร, พัฒธลียา สง่าวงศ์, ปิยะธิดา จงเทพ และศศิธร บุญปอง (2564)

เทคนิคการทำ

1) ถามถึงแหล่งที่มาของทรัพยากร (รายได้, ปัจจัยการผลิต, ปัจจัยสี่) และการผลิต (ทำอะไรบ้าง) 2) ถามถึงที่มาที่ไปของผลผลิตและทรัพยากรต่าง ๆ (แรงงาน, เงิน, ความรู้ (การศึกษา), การรักษา) 3) ถามถึงขั้นตอนการไปของทรัพยากร 4) นำสิ่งที่เราศึกษาเป็นศูนย์กลาง แล้วดูการเข้า/ออกของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการคงอยู่ของสิ่งที่เราศึกษา 5) บางครั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งที่เราศึกษามักจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ประโยชน์

1) ทราบถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับภายนอก 2) ทราบแหล่งการนำเข้าทรัพยากรต่าง ๆ จากภายนอกสู่ชุมชน และทำให้ทราบถึงการกระจายตัวของทรัพยากรจากภายในชุมชนสู่ภายนอกชุมชน 3) ทราบถึงศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชุมชน 4) ทราบแนวโน้มในการพัฒนาชุมชน (ในแง่การยอมรับเทคโนโลยี)

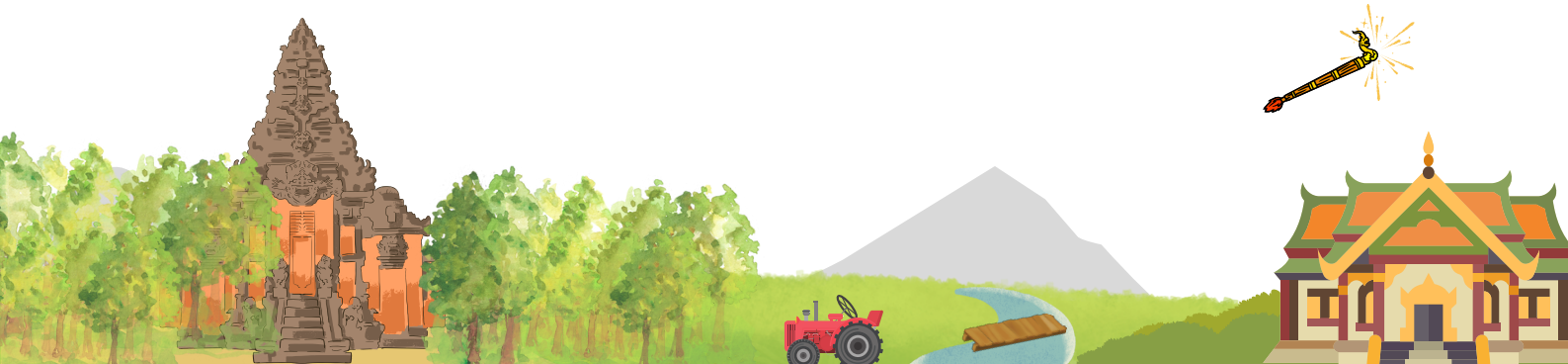

กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

ชุมชนภูไท

บ้านกุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

2

บ้านกุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

ชุมชนภูไท บ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถือเป็นหนึ่งในชุมชนของชาวภูไทที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้อย่างเข้มแข็ง อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนแห่งนี้ ได้แก่ การใช้ภาษาภูไทในชุมชน การแต่งกายฉบับชาวภูไทในงานสำคัญต่าง ๆ บุญบั้งไฟตะไลล้านที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน และประเพณีบุญพวงมาลัยไม้ไผ่ ประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของพี่น้องชาวภูไทบ้านกุดหว้า ถือเป็นประเพณีที่มีแห่งเดียวในโลก ณ บ้านกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

“พวงมาลัยไม้ไผ่ ไปอยู่ที่ไหน ไปอยู่ประเทศไหน ก็รู้ว่านี่คือ บ้านกุดหว้า กาฬสินธุ์”

นารี ศรีกำพล: ประธานกลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมมาลัยไม้ไผ่

ข้อมูลบริบทของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านกุดหว้า หรือบ้านคำหว้า ถือเป็นชุมชนที่มีชาวภูไทอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากอีกแห่งหนึ่งในภาคอีสานตอนบน ชาวภูไทบ้านกุดหว้าในอดีตเป็นชาวภูไทกะแตบ อาศัยอยู่ ณ บ้านนากะแตบ เมืองวีละบุรี หรือเมืองวัง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผู้คนส่วนมากประกอบอาชีพทำนาทำสวน เลี้ยงสัตว์และล่าเนื้อเพื่อยังชีพ ในช่วงรัชกาลที่ 3 ได้เกิดสงครามขึ้นชาวภูไทกลุ่มนี้นำโดยสามพี่น้องนายพราน ได้แก่ บ่าวโฮ้ง บ่าวโต้น และบ่าวเต้ง ได้ทำการอพยพครอบครัวพร้อมญาติพี่น้องจำนวนมากกว่า 60 ชีวิต เดินทางเข้ามายังบ้านหลุบเพ็กซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีภูเขาล้อมรอบและมีทางขึ้น - ลงเพียงทางเดียว

เมื่อสงครามสงบลงจึงได้อพยพกลับไปยังบ้านนากะแตบ และได้ทราบข่าวว่าหลังจากเมืองวังโดนข้าสึกตีแตก ราชวงศ์เมืองวัง หรือ “พระธิเบศวงศ์ษา (กอ)” ได้อพยพไปตั้งเมืองใหม่ ณ เมืองกุดสิมนารายณ์ ชาวภูไทจึงอพยพตามเข้ามายังสยามผ่านทางแม่น้ำโขง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านคำหว้า ในปี พ.ศ. 2399 หรือเมื่อประมาณ 167 ปีก่อน บริเวณคำหว้าในอดีตในเป็นดงป่าทึบ มีต้นหว้าขนาดใหญ่ และต้นไม้สูงมากมาย มีห้วยเล็ก ๆ ล้อมรอบ มีบ่อน้ำคำหรือบ่อน้ำที่มีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา พื้นที่แห่งนี้ไม่มีต้นไม้หักโค่นเนื่องจากไม่อยู่ในทางลมอุบาทว์พัดผ่าน จึงถือว่าเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านคำหว้า” ตั้งแต่นั้นมา

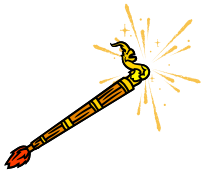

การตั้งบ้านเรือนใน 15 ปีแรกนั้น บ้านคำหว้ายังมีบ้านเรือนจำนวนไม่มาก ต่อมามีการแต่งงานซึ่งตามธรรมเนียมของชาวภูไทหากจะแต่งงานจะต้องทำการสร้างบ้านหรือปลูกเรือนหอขึ้นมาเสียก่อนจึงจะเข้าพิธีแต่งงานได้ ส่งผลให้บ้านคำหว้าเริ่มมีจำนวนบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2399 มาจนถึง ปี พ.ศ. 2548 บ้านคำหว้ามีบ้านเรือนเพิ่มขึ้นมากกว่าหนึ่งพันหลังคาเรือน และมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นประมาณ 5 พันกว่าคน ในระยะเวลา 149 ปี ในปี พ.ศ. 2465 บ้านคำหว้าได้มีการจัดการเรียนการสอนระบบโรงเรียนขึ้น โดยการจัดการศึกษาภายในวัด ก่อนจะมีการสร้างอาคารเรียนทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนศรีกุดหว้าเรืองเวทย์” ปี พ.ศ. 2500 บ้านคำหว้าได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบ้านคำหว้ามาใช้ชื่อว่า “บ้านกุดหว้า” จนถึงปัจจุบัน บ้านกุดหว้านั้นถูกยกฐานะขึ้นให้เป็นสุขาภิบาล และแบ่งออกเป็น 5 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 11 โดยให้บ้านกุดหว้าขึ้นกับตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาบ้านกุดหว้าถูกยกฐานะจากสุขาภิบาลขึ้นเป็นตำบลกุดหว้า และมีนายกเทศมนตรีตำบลกุดหว้าคนแรก คือนายพาราม แย้มไสย บ้านกุดหว้าจึงกลายเป็นเทศบาลตำบลกุดหว้ามาจนถึงปัจจุบัน

Timeline ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของบ้านกุดหว้า

เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ปี พ.ศ.	การเปลี่ยนแปลง
ชาวบ้านอพยพออกจากบ้านหนองแสง	2399	ก่อตั้งบ้านคำหว้า ณ บริเวณเหนือต้นหว้าใหญ่ไปทางทิศตะวันออก
การเข้ามาของการศึกษา	2465	เริ่มมีการเรียนการสอนระบบโรงเรียน โดยใช้วัดเป็นที่ให้การศึกษาชั่วคราว ก่อนมีการสร้างอาคารเรียนถาวรทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชื่อ โรงเรียนศรีกุดหว้าเรืองเวทย์
เปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน	2500	เปลี่ยนจากบ้านคำหว้ามาเป็นบ้านกุดหว้า
ชาวบ้านบริจาคที่ดินเพื่อสร้างอาคารเรียน	2506	จัดสร้างอาคารเรียนหลังใหม่บนที่ดินบริจาคของชาวบ้านอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน
บ้านกุดหว้าได้ยกฐานะขึ้นเป็นสุขาภิบาล	2532	บ้านกุดหว้าแบ่งออกเป็น 5 หมู่บ้าน ขึ้นกับตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 11

Timeline ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของบ้านกุดหว้า (ต่อ)

เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ปี พ.ศ.	การเปลี่ยนแปลง
ยกฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบลกุดหว้า	2542	มีนายกเทศมนตรีตำบลกุดหว้าคนแรก คือ นายพาราม แย้มไสย และเป็นเทศบาลตำบลกุดหว้ามาจนถึงปัจจุบัน
เกิดความลำบากในการเดินทางไปเรียนของนักเรียน		บ้านกุดหว้าก่อตั้งโรงเรียน 2 โรงเรียน ได้แก่โรงเรียนกุดหว้าวิทยา โดยใช้อาคารทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน และโรงเรียนศรีกุดหว้าเรืองเวทย์ โดยใช้อาคารทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน
แยกหมู่บ้าน	2548	แบ่งหมู่บ้าน หมู่ที่ 2 ออกเป็นอีก 1 หมู่บ้าน คือ บ้านกุดหว้า หมู่ที่ 13 และมีผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ นายจิตราช กาฬหว้า

เศรษฐกิจภายในชุมชน

ปัจจุบันชาวภูไทบ้านกุดหว้าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และถือเป็นชุมชนที่มีการไหลเวียนเข้าออกของทุนเป็นจำนวนมาก มีการได้รับการสนับสนุนและร่วมมือจากทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ไปจนถึงการทำการค้าข้ามประเทศ เนื่องจากบ้านกุดหว้าถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรมที่เด่นชัด มีการไหลเวียนของทุนด้านต่าง ๆ ในชุมชนผ่านกลุ่มอาชีพ ดังนี้

1. กลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพวงมาลัยไม้ไผ่

กลุ่มอาชีพที่สร้างความโดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของบ้านกุดหว้า โดยปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านนารี ศรีกำพล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ดำรงตำแหน่งประธานกลุ่ม กลุ่มดังกล่าวก่อตั้งขึ้นเพื่อผลิตพวงมาลัยไม้ไผ่เพื่อแจกจ่ายให้แก่สมาชิกในชุมชนในงานประเพณีบุญพวงมาลัยไม้ไผ่ ที่จัดขึ้นร่วมกับประเพณีบุญข้าวสาก และบุญข้าวประดับดิน จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 และวันแรม 14 ค่ำเดือน 9

ซึ่งปัจจุบันยังได้มีการอนุรักษ์และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการผลิตพวงมาลัยไม้ไผ่ให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ และยังมีการนำพวงมาลัยไม้ไผ่มาสร้างสรรค์ออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น เข็มกลัดติดหน้าอก ต่างหู ปิ่นปักผม โคมไฟ ถ้วยรางวัล และมาลัยวิจิตรศิลป์ที่มีความงดงามและปราณีต อีกทั้งยังมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสนใจและในการสนับสนุนพัฒนายกระดับพวงมาลัยไม้ไผ่ให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงของชุมชน

2. กลุ่มภูไทไม้งาม

กลุ่มอาชีพที่ส่งเสริมการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่คนพิการในชุมชน เน้นการผลิตสินค้าจากไม้ เช่น โต๊ะอาหาร ชุดรับแขก ชุดเก้าอี้ รวมทั้งการผลิตฐานของถ้วยรางวัลเพื่อให้กลุ่มอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพวงมาลัยไม้ไผ่นำไปผลิตเป็นโล่รางวัลตามที่หน่วยงานต่าง ๆ ต้องการ

การผลิตสินค้าของกลุ่มภูไทไม้งามนั้นจะผลิตตามคำสั่งซื้อ โดยส่วนมากจะเป็นคนในชุมชน อำเภอ และจังหวัดเข้ามาทำการสั่งซื้อ นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนและดูแลจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น เทศบาลตำบลกุดหว้า บริษัทโอสภสภา และโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช กลุ่มภูไทไม้งามจึงไม่เพียงแต่สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่คนพิการในชุมชน แต่ยังสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจและการเห็นคุณค่าในตนเองให้แก่สมาชิกในกลุ่มอีกด้วย

ที่มา: facebook fanpage กลุ่มแม่บ้านเกษตรรวงทองกุดหว้า

3. กลุ่มอาชีพแม่บ้านเกษตรรวงทอง

กลุ่มอาชีพที่ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านในช่วงที่ว่างจากช่วงทำนา โดยผลิตสินค้าจากผ้าพื้นเมือง อย่างเช่น เสื้อเย็บมือ ผ้าพันคอ ผ้าฝ้าย และผ้าคลุมไหล่ ด้วยการนำลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไทมาใส่ในผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ลวดลายเหล่านั้นไว้ และหัตถกรรมที่ถูกสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นการนำผ้าฝ้ายมาทอเป็นมุ้ง หรือที่ชาวภูไทเรียกว่า “ผ้าสุด” รวมทั้งมีการแปรรูปและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นเมืองที่สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน

4. กลุ่มกระติบข้าวลาย

ถือเป็นอีกหนึ่งกลุ่มที่มีการส่งเสริมอาชีพให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน ผลิตภัณฑ์กระติบข้าวลายนั้นยังเป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านกุดหว้า เนื่องจากมีการนำไม้ไผ่มาทำการสานให้เป็นกระติบข้าวรูปทรงกระบอก อีกทั้งยังมีการออกแบบลวดลายเป็นตัวอักษรตามคำสั่งซื้อของผู้ซื้อ ถือเป็นการสร้างมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

5. กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน

ก่อตั้งโดยพระครูประยุตขันติธรรม ซึ่งเป็นหลานตาของพ่อใหญ่หมอพรมมา แสงชมภู หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2558 ผู้สืบสานภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานจากหลวงปู่เสน โดยจัดตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์สมุนไพรในท้องถิ่นและส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน พ่อใหญ่หมอพรมมา มีความรู้และความชำนาญในด้านการรักษาโรค มีตำรับยาที่มีชื่อเสียงมากมาย และได้ถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน และความรู้ด้านตำรับยาให้แก่ นายสุมุลทา แสงชมภู บุตรชายคนโต ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มในปัจจุบัน

ปัจจุบัน กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้านได้มีการนำความรู้ด้านสมุนไพรมาประยุกต์สร้างเป็นลูกประคบสมุนไพรเพื่อขายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่สนใจ อีกทั้งมีโรงพยาบาลภายนอกเข้ามาสั่งซื้อลูกประคบ และสมุนไพรชุดบำรุงสตรีหลังคลอดบุตรอยู่เสมอ ส่งผลให้ยังคงเกิดรายได้เข้ามาในกลุ่ม

6. กลุ่มหน่อไม้ฝรั่งปลอดสารพิษ

ก่อตั้งขึ้นโดย นายสุริยา สุระพร เมื่อปี พ.ศ. 2547 ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 56 ราย เป็นการสร้างรายได้นอกเหนือจากการทำนา เนื่องจากหน่อไม้ฝรั่งนั้นลงทุนปลูกในแต่ละครั้งสามารถให้ผลผลิตได้นานหลายปี เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะมีการนำไปขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง เพื่อนำไปขายต่อในจังหวัดมุกดาหาร และยังมีการปลูกเพื่อส่งเข้าบริษัทส่งออก เนื่องจากเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ การปลูกหน่อไม้ฝรั่งสามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกประมาณ 200 – 600 บาทต่อไร่ โดยราคาจะขึ้นอยู่กับคุณภาพของผลผลิต

7. กลุ่มอนุรักษ์ควายไทย

การรวมตัวของสมาชิกในชุมชนประมาณ 20 คน ที่มีความสนใจเกี่ยวกับควายไทย โดยปัจจุบันมี นายสุริยงค์ โสภาคะยั้ง เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ควายไทยยังมีการให้บริการผสมเทียมแก่ผู้ที่สนใจทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยมีสำนักงานพัฒนาพันธุ์สัตว์ และกรมปศุสัตว์เป็นผู้ให้ความรู้แก่สมาชิกในกลุ่ม นอกจากนั้นยังมีการจัดงานประเพณีสู่ขวัญควายที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในการจัดงาน ซึ่งจัดประจำทุกปี

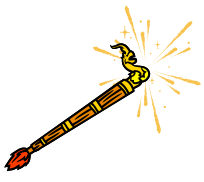

ความเชื่อ ความศรัทธา

บ้านกุดหว้ามีพุทธสถานที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดกกต้องกุดหว้า ถือเป็นวัดที่มีความสำคัญกับสมาชิกในชุมชนบ้านกุดหว้าเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นวัดที่ใช้ในการประกอบบุญประเพณีข้าวประดับดิน ในวันงานสมาชิกในชุมชนจะมารวมตัวที่วัดแห่งนี้ เพื่อช่วยกันประดิษฐ์มาลัยไม้ไผ่ เพื่อใช้ในวันงานบุญประเพณีข้าวประดับดิน และงานบุญประเพณีบุญข้าวสาก

วัดป่ากุดหว้า ถูกก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2410 เป็นวัดที่มีการจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชนในชุมชน โดยได้เปิดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาในปี พ.ศ. 2549 วัดกุดหว้าเก่า ซึ่งเป็นวัดที่ก่อตั้งมาพร้อมกับหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2399 ต่อมาได้มีโรคระบาด เกิดความหวาดกลัว เนื่องจากมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก วัดกุดหว้าเก่าจึงใช้เป็นที่ประกอบพิธีศพในช่วงโรคระบาด สมาชิกในชุมชนจึงได้ทำการย้ายวัดมายังวัดกกต้อง ในปัจจุบันวัดกุดหว้าเก่าจึงใช้เป็นสถานที่เผาศพเท่านั้น และอีกหนึ่งสิ่งที่สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพคือเสากลางบ้าน เนื่องจากเสากลางบ้านเปรียบเสมือนใจกลางของหมู่บ้าน

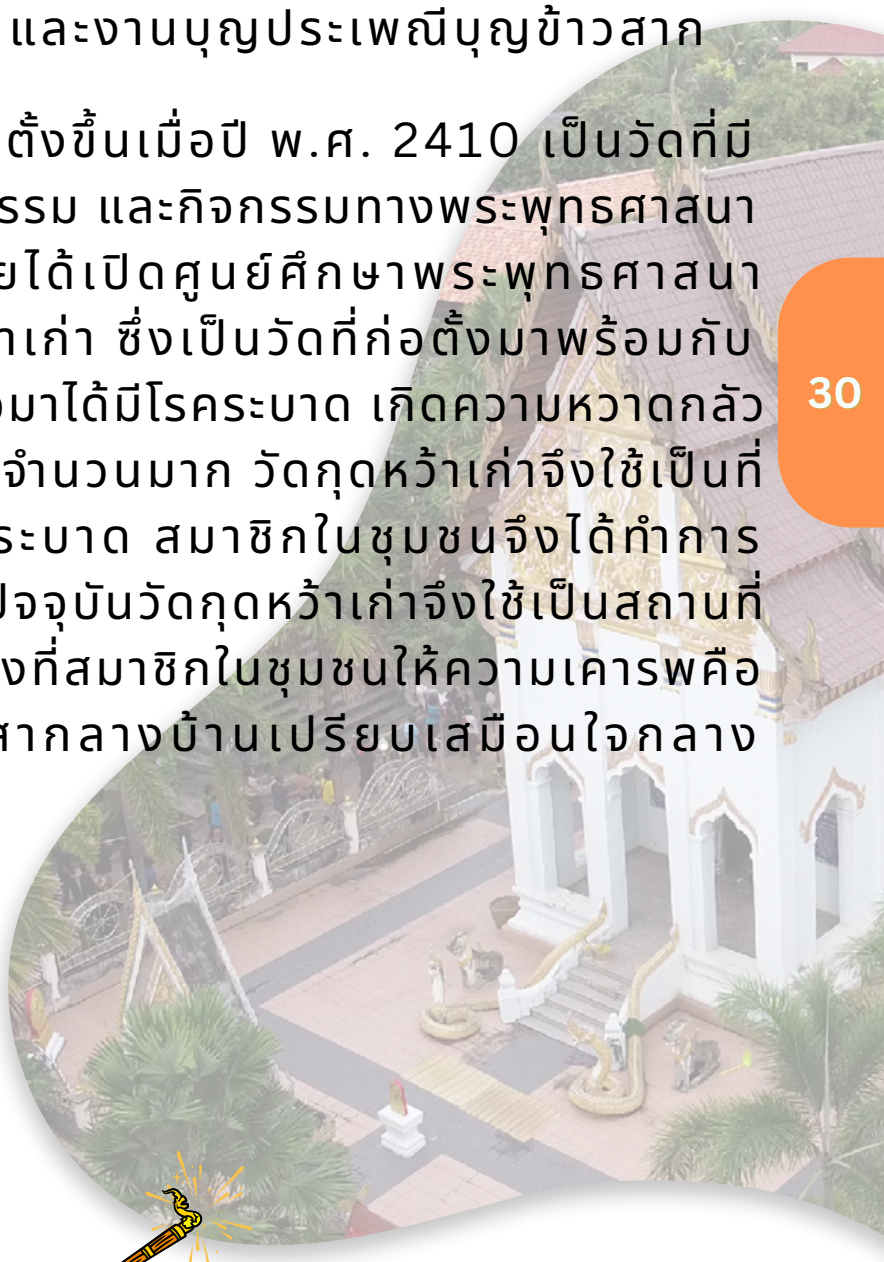

“มาลัยไม้ไผ่ ศรัทธา สร้างสรรค์ ทุนทางวัฒนธรรมบ้านกุดหว้า”

บุญมาลัยไม้ไผ่ เป็นหนึ่งประเพณีที่อยู่คู่กับชาวภูไทบ้านกุดหว้ามามากกว่า 100 ปี ถือเป็นงานประเพณีที่โดดเด่นของชาวกุฉินารายณ์ โดยจะจัดขึ้นร่วมกับบุญข้าวสากตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 และบุญข้าวประดับดินของชาวอีสานตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9

ตามคำบอกเล่าของคนในชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2456 มีพ่อค้าจากเมืองเว ปัจจุบันคือ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ได้เดินทางมาค้าขายในพื้นที่บ้านกุดหว้า ซึ่งตรงกับช่วงที่มีงานบุญข้าวประดับดิน พ่อค้าจึงขอพักอาศัยอยู่ ณ วัดกกต้อง และสังเกตเห็นสมาชิกในชุมชนนำดอกไม้ ธูป เทียน จตุปัจจัยมาถวายแด่พระสงฆ์ พ่อค้าจึงอยากร่วมทำบุญในครั้งนี้ แต่ไม่มีอะไรที่จะร่วมทำบุญได้ มีเพียงความรู้และความชำนาญในเรื่องการจักสาน จึงสังเกตเห็นว่าบริเวณท้ายวัดมีต้นไผ่จำนวนมาก จึงได้นำไม้ไผ่มาสานเป็นดอกไม้ 6 แฉก เพื่อนำไปถวายแด่พระสงฆ์

หลังจากพ่อค้าได้เดินทางออกจากชุมชน มีสามเณรมาพบกับพวงมาลัยไม้ไผ่ที่พ่อค้าได้สานไว้ จึงมีความสนใจจึงนำมาทดลองสานตาม เมื่อรู้วิธีการสานสามเณรจึงได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ชายในหมู่บ้าน จนกลายเป็นมาลัยไม้ไผ่ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไทบ้านกุดหว้าจวบจนปัจจุบัน

ปัจจุบันการทำมาลัยไม้ไผ่นั้น ชาวภูไทจะนำพวงมาลัยที่ประดิษฐ์ขึ้นจากไม้ไผ่ไร่ที่มีอายุตามกำหนด นำมาสานขัดกันโดยปราศจากการใช้กาว และเชือก เป็นตัวยึดเกาะแต่ใช้การขัดกันของซี่ไม้แทน หลังจากนั้นนำกลีบดอกที่ขัดกันแล้วมาประกบคู่กัน จำนวน 3 คู่ และประกอบออกมาเป็นรูปทรงของดอกไม้ 6 แฉก ซึ่งมีความหมายคือ สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ด้านบนประดับเทียนและดอกพุด เมื่อใกล้ถึงงานบุญ ผู้นำชุมชนจะนำพวงมาลัยไม้ไผ่ไปแจกจ่ายให้แก่สมาชิกในชุมชนแต่ละบ้าน เพื่อนำไปแขวนปัจจัยต่าง ๆ ก่อนจะนำมารวมกันที่วัด

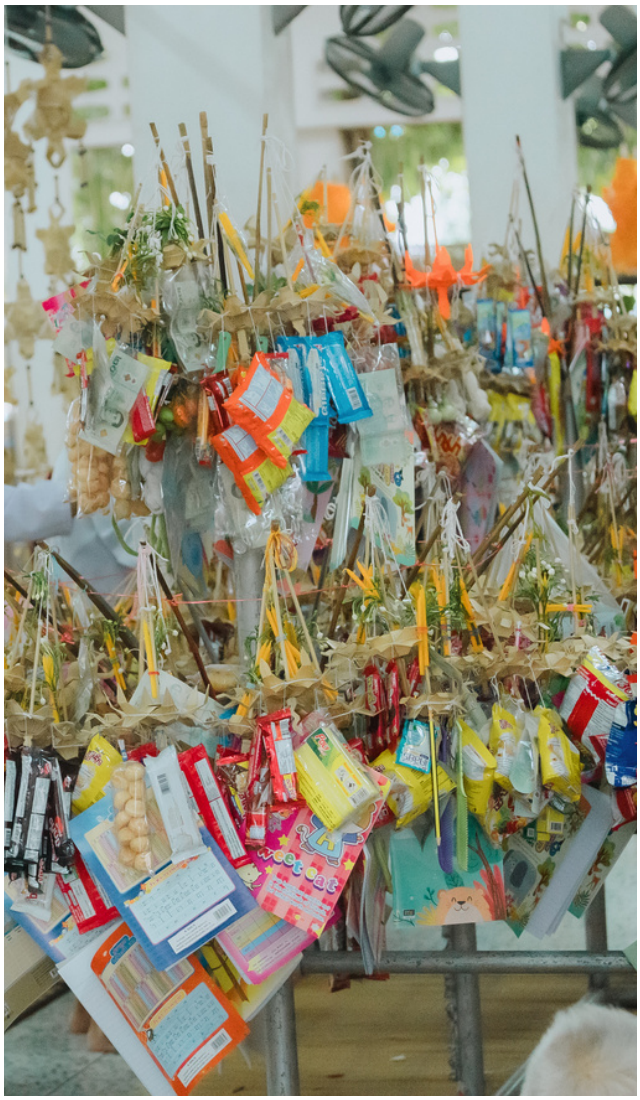

“ในอดีตจะใช้เพื่อแขวนจตุปัจจัย ข้าวสาร อาหารแห้ง เทียน กระดาษ ดินสอ และฝ้าย ซึ่งกระดาษ ดินสอ และฝ้ายนั้น สามเณรจะนำไปใช้ในการอ่าน เขียน เรียนพระธรรมเพื่อไปสอบพระปริยัติธรรมต่อไป ส่วนข้าวสาร และอาหารแห้งนั้น จะถูกเก็บไว้ภายในวัด หากมีงานบุญของหมู่บ้านวัดก็จะนำออกมาใช้ในงานนั้น ๆ”

(สัมภาษณ์: สงวน แย้มไสย, 2566)

แต่ปัจจุบันการแขวนจตุปัจจัยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเป็นการแขวนขนมขบเคี้ยว อาหารแห้ง เครื่องปรุงรส ผักสด (พริก ถั่วฝักยาว มะเขือพวง มะเขือเปราะ) ด้าย เข็ม ผงซักฟอก ยาสามัญประจำบ้าน และเครื่องดื่มชนิดชง

> “เมื่อเสร็จสิ้นงานของต่าง ๆ ที่แขวนมากับพวงมาลัยไม้ไผ่ จะถูกนำไปแจกจ่ายให้แก่โรงเรียนในชุมชน ศูนย์เด็กเล็ก และแจกจ่ายให้แก่สมาชิกในชุมชนผู้ต้องการสิ่งของเหล่านี้”
>
> (สัมภาษณ์: สงวน แย้มไสย, 2566)

ณ วัดกกต้อง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 บุญประเพณีข้าวประดับดิน และ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ประเพณีบุญข้าวสาก ภายในวัดเต็มไปด้วยสมาชิกในชุมชนที่ร่วมกันสวมชุดภูไท ผู้หญิงโพกผ้าตามฉบับภูไท และปักปิ่นปักผมที่ประดับด้วยมาลัยไม้ไผ่ อีกทั้งติดเข็มกลัดรูปมาลัยไม้ไผ่ขนาดเล็กไว้ที่หน้าอก

> “หากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในงานบุญประเพณีข้าวประดับดินและบุญข้าวสากนั้น ชาวภูไทจะนำเข็มกลัดมาลัยไม้ไผ่มอบให้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อแสดงถึงการต้อนรับ หากเดินไปไหนในชุมชนจะเป็นที่รับรู้ว่านี่คือแขกของบ้านกุดหว้า”
>
> (สัมภาษณ์: นารี ศรีกำพล, 2566)

เมื่อถึงวันงานชาวภูไท และสมาชิกในชุมชนกุดหว้าจะนำพวงมาลัยไม้ไผ่ที่แขวนปัจจัยต่าง ๆ นำไปรวมกันเป็นต้นกัลปพฤกษ์ ถือว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของชาวอีสาน และแห่ขบวนต้นกัลปพฤกษ์รอบพระอุโบสถ 3 รอบเพื่อเป็นสิริมงคล และการเฉลิมฉลอง ก่อนจะนำไปถวายแด่พระสงฆ์ นอกจากนี้ภายในวัดยังมีการจัดเวทีประกวดร้องเพลง การแสดงดนตรีพื้นบ้านของเด็กประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ร้านค้ามากมาย ทั้งอาหารคาวหวาน ร้านปาลูกโป่ง ร้านยิงตุ๊กตา เป็นต้น

ในบุญข้าวประดับดินของชุมชนกุดหว้ายังมีความแตกต่างจากชาวอีสานในพื้นที่อื่น ๆ อีกหนึ่งประการคือ ชาวอีสานในพื้นที่อื่น ๆ จะนำอาหารคาวหวาน หรือที่เรียกว่า ห่อข้าวน้อย ไปวางให้แก่ผีตามกำแพงวัดหรือโคนต้นไม้ในเวลากลางคืน แต่สมาชิกในชุมชนกุดหว้าจะมีการทำพิธีข้าวประดับดินในช่วงสาย หลังจากการตักบาตรข้าวเหนียว และทำพิธีถวายต้นกัลปพฤกษ์ที่เต็มไปด้วยพวงมาลัยไม้ไผ่แก่พระสงฆ์แล้ว สมาชิกในชุมชนจะกลับบ้านเพื่อไปเอาอาหารทั้งคาวหวาน เพื่อนำมาทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษของตนเอง

จะเห็นได้ว่าบุญพวงมาลัยไม้ไผ่ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่แฝงไปด้วยความประณีต ความกตัญญูแก่บรรพบุรุษ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวภูไทแต่ยังมีความสำคัญทางด้านสังคมในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ในการทำบุญเพื่อให้เกิดความสวยงาม ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยหล่อหลอมให้สมาชิกในชุมชนภูไทบ้านกุดหว้ามีความร่วมมือกันมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสนิทสนมกลมเกลียว และเกิดความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนให้ไปในทิศทางสร้างสรรค์ร่วมกัน นอกจากนี้บุญพวงมาลัยไม้ไผ่ยังเป็นเครื่องมือในการธำรงอัตลักษณ์ของชาวภูไท บ้านกุดหว้าให้เกิดความแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทในพื้นที่อื่น ๆ อีกด้วย

“สารคดีชุมชนผู้ไทบ้านกุดหว้า”

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/x_Opi604a1Q

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/FfKcXqfHcoo?si=UM4F91FTKeaH1hmB

ชุมชนบ้านหัวขัว

อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น

3

บ้านหัวขัว อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น

บ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ชุมชนมีที่ทุนทางวัฒนธรรมทางด้านโบราณสถานที่น่าสนใจ ที่ตั้งของปราสาทหินที่มีความสมบูรณ์แห่งหนึ่งในภาคอีสานชื่อว่า “ปราสาทเปือยน้อย” หรือ “กู่เปือยน้อย” แม้จะไม่ได้มีขนาดใหญ่เท่ากับปราสาทที่มีการค้นพบหลาย ๆ แห่งในภาคอีสาน แต่ปราสาทเปือยน้อยแห่งนี้ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์ตามคติความเชื่อทางศาสนาและแสดงถึงการได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณ โดยถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญต่อชุมชนบ้านหัวขัวทั้งด้านความเชื่อ ความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานที่มีความน่าสนใจของบ้านหัวขัวอีกด้วย

“ปราสาทเปือยน้อยถือเป็นโบราณสถานที่สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นปราสาทเปือยน้อยยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่กระตุ้นเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนอีกด้วย”

คุณพ่อบุญนาค แทนสอ : ปราชญ์สมาชิกในชุมชน
ผู้ดูแลปราสาทเปือยน้อย

โดยที่บ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย เป็นที่ตั้งของปราสาทหินเปือยน้อย แม้เป็นปราสาทหินที่มีขนาดไม่ใหญ่เท่ากับแห่งอื่นที่พบในภาคอีสาน (เช่น ปราสาทหินพิมาย หรืออีกหลายแห่งที่พบทางภาคอีสาน) แต่ก็นับว่าปราสาทหินเปือยน้อยเป็นปราสาทที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณที่มีความสมบูรณ์อย่างมาก โดยถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ โดยมีลักษณะที่ปรากฏเห็นได้เกี่ยวกับยุคศิลปะขอมแบบบาปวนและแบบนครวัด และมีการสันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในศตวรรษที่ 16 - 17 เพื่อใช้เป็นศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาฮินดูและศาสนาพราหมณ์

ปราสาทเปือยน้อยสร้างด้วยศิลาแลง ศิลาทราย และอิฐ จำนวน 4 หลัง โดยมีกำแพงแก้วรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ถูกสร้างจากศิลาแลงล้อมรอบอาคารอีกที ตลอดจนปราสาท 3 หลัง ซึ่งนับว่าเป็นศูนย์กลางโบราณสถาน ที่ก่อด้วยอิฐอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน ด้านหน้าบันไดขององค์ปรางค์ประธานสลักรูปพญานาคราชที่มีลักษณะและลวดลายสวยงาม ทับหลังมีการสลักเป็นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ไว้

ภายในกำแพงแก้วยังมีบรรณาลัยหรือวิหาร ที่ก่อด้วยศิลาแลงและศิลาทรายตั้งอยู่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของทางปราสาท โดยสันนิษฐานว่าเป็นที่เก็บพระคัมภีร์ สำหรับในส่วนของกำแพงแก้วได้มีการสลักศิลาแลงเป็นร่องแบบลาดบัว มีความยาว 32 เมตร ความกว้าง 28 เมตร และมีความหนาประมาณ 1.5 เมตร บริเวณกึ่งกลางกำแพงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก) สร้างเป็นประตูซุ้มขนาดใหญ่ เรียกว่าโคปุระ โดยปราสาทเปือยน้อยมีผังเป็นลักษณะกากบาท ที่สามารถทำการเดินเข้าสู่ปราสาทชั้นใน นอกกำแพงแก้วทางทิศตะวันออกจะมีชาลาเอกมุขเป็นลักษณะฐานศิลาแลงก่อยกระดับให้สูงกว่าระดับพื้นเพื่อให้เป็นเทวสถาน ด้านนอกมีบันไดที่ทำการก่อด้วยศิลาแลง ด้านหน้าเมื่อเดินเข้าสู่ชานเอกมุขจะเห็นสระน้ำโบราณ 2 สระล้อมรอบด้วยกำแพงทำการเว้นช่องทางไว้

เมื่อเดินเข้าสู่เทวสถานทางด้านหน้าและด้านหลัง จากรูปแบบและแผนผังของปราสาทเปือยน้อยได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องคติสัญลักษณ์ของจักรวาล โดยการออกแบบปราสาทให้มีความหมายถึงเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งเป็นที่ประทับของเทพเจ้าสูงสุด มีกำแพงแก้วและสระน้ำที่ล้อมรอบหมายถึงกำแพงจักรวาลหรือทิวเขาบริเวณและวังมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ที่ทำการล้อมรอบเขาพระสุเมรุไว้

สำหรับปราสาทเปือยน้อยขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2478 โดยกำหนดขอบเขตโบราณสถาน 8 ไร่ 2 งาน 5 ตารางวา เมื่อปี พ.ศ. 2525

Timeline ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหัวขัว และอำเภอเปือยน้อย

เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ปี พ.ศ.	การเปลี่ยนแปลง
อำเภอเปือยน้อยแต่เดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอชนบท	ก่อน 2457	เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น
มีการจัดตั้งอำเภอพลแยกจากอำเภอชนบท	2457	ตำบลเปือยน้อยได้ย้ายมาขึ้นกับอำเภอพล
ปราสาทเปือยน้อยขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ	2478	ปราสาทเปือยน้อยเป็นโบราณสถานของชาติ
มีการยกฐานะกิ่งอำเภอบ้านไผ่เป็นอำเภอบ้านไผ่ โดยแยกพื้นที่จากอำเภอชนบท	2482	ตำบลเปือยน้อยได้ย้ายมาขึ้นกับอำเภอบ้านไผ่
มีการจัดตั้งเป็น กิ่งอำเภอเปือยน้อย ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2520	2506	แยกออกจากอำเภอบ้านไผ่เป็นกิ่งอำเภอเปือยน้อย โดยในระยะแรกมีเขตการปกครอง 2 ตำบล คือ ตำบลเปือยน้อยและตำบลวังม่วง
จังหวัดขอนแก่นได้ผนวกประเพณีผูกเสี่ยวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำปีของจังหวัดครั้งแรก	2523	กำเนิด “เทศกาลงานไหมและประเพณีผูกเสี่ยว ปี พ.ศ. 2523” และนับจากนั้นมาขอนแก่นได้จัดประเพณีผูกเสี่ยวเป็นงานประจำปีของจังหวัดมาจนทุกวันนี้

Timeline ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหัวขัว และอำเภอเปือยน้อย (ต่อ)

เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ปี พ.ศ.	การเปลี่ยนแปลง
มีการกำหนดขอบเขตในการดูแลรักษาโบราณสถานที่มีความชัดเจนมากขึ้น	2525	กำหนดขอบเขตโบราณสถานปราสาทเปือยน้อย 8 ไร่ 2 งาน 5 ตารางวา
มีการยกฐานะเป็น อำเภอเปือยน้อย ตามพระราชกฤษฎีกาในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2537	2537	อำเภอเปือยน้อย จัดตั้งตำบลเพิ่มขึ้นปัจจุบันมี 4 ตำบล 1. เปือยน้อย (7 หมู่บ้าน) 2. วังม่วง (8 หมู่บ้าน) 3. ขามป้อม (10 หมู่บ้าน) 4. สระแก้ว (7 หมู่บ้าน)
กำเนิด OTOP ชุมชนนวัตวิถี	2561	ชุมชนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการรองรับนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น โดยจัดเป็นกิจกรรม One Day Trip เพื่อการท่องเที่ยวอำเภอเปือยน้อย
การรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทอไหมสำหรับการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน	2561	กำเนิดกลุ่มทอผ้าไหม
รัฐเข้ามามีส่วนช่วยกลุ่มนาแปลงใหญ่ เพื่อทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีประสิทธิภาพและทุ่นแรงในการทำการเกษตรมากขึ้น	2562	กำเนิดกลุ่มนาแปลงใหญ่

เศรษฐกิจภายในชุมชน

สมาชิกในชุมชนบ้านหัวขัว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม มากกว่าร้อยละ 90 และร้อยละ 10 ทำการค้าขาย แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ภายในชุมชน ที่เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจให้กับชุมชน ให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

ที่มา: facebook สมสมัย ทัลบาล

1. กลุ่มนาแปลงใหญ่

กลุ่มอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ด้วยการส่งรถไถ รถเกี่ยวข้าว และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ในการทำการเกษตร โดยมีการคิดค่าบริการในราคาที่ถูกกว่าการจ้างแรงงานเพื่อใช้ในการเกษตร ทั้งนี้เพื่อเป็นการทุ่นแรงในการทำงานและเพิ่มผลผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้กลุ่มนาแปลงใหญ่ยังมีการปันผลเงินสำหรับสมาชิกภายในกลุ่มอีกด้วย

2. กลุ่มท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี

กลุ่มที่ดำเนินการจัดกิจกรรมในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในตำบลเปือยน้อย ในกิจกรรม One Day Trip โดยมีรูปแบบกิจกรรมการนำเที่ยวสิ่งที่น่าสนใจในชุมชนภายใน 1 วัน เริ่มต้นด้วยการสักการะหลวงปู่อุปฮาด และเยี่ยมชมปราสาทเปือยน้อย สถานที่สำคัญของชุมชน ต่อด้วยการชมพื้นที่เกษตรผสมผสานและรับประทานอาหารพื้นถิ่น ได้แก่ ส้มตำ ต้มไก่บ้าน ปลาร้าบองสมุนไพร และไก่ย่างซุกมดแดง ที่เป็นเอกลักษณ์และหาทานได้ที่ตำบลเปือยน้อยเท่านั้น

3. กลุ่มผ้าไหม

กลุ่มผลิตผ้าไหม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมพื้นเรียบ และผ้าฝ้าย ซึ่งผลิตจากไหมที่ได้ในชุมชน โดยเป็นการจัดทำของหมู่ที่ 1 บ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย เพื่อส่งเสริมรายได้ให้กับคนในชุมชน มีการสร้างสรรค์นำผ้าไหมมาประยุกต์ผลิตเป็น เนคไท ชุดสูท กระเป๋า และเครื่องประดับต่าง ๆ มีการผลิตเพื่อขายในชุมชนและส่งออกภายนอกตามงานนอกสถานที่ เช่น เทศกาลงานไหม จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

4. กลุ่มเกษตรผสมผสาน

กลุ่มที่ทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยมีน้อยกว่า 5 % ในชุมชน ซึ่งจะมีต้นยาง เก็บเห็ด ต้นกระจับ (ขายพันธุ์และส่งผลออก) ผักกูด ดอกกระเจียว ปลูกกล้วย ผักโตวา ฯลฯ ซึ่งได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมชุนชนตำบลเปือยน้อย และเป็นกลุ่มที่คอยรองรับนักท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ทำการเกษตรดังกล่าว

5. กลุ่มผลิตกระติบข้าวจากต้นกก

กลุ่มที่ผลิตกระติบข้าวเหนียวจากต้นกก โดยต้นกกถือเป็นพืชที่หาได้ง่ายในชุมชน จึงได้มีการคิดค้นและผลิตเพื่อแปรรูปให้กลายเป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีการผลิตเพื่อจำหน่ายในชุมชนและส่งออกภายนอกตามงานเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลงานไหม งานลอยกระทง งานจัดแสดงสินค้า เป็นต้น

งานบุญประเพณีที่สำคัญ

1. ประเพณีสรงกู่

นับเป็นประเพณีบวงสรวงปราสาทหินเปือยน้อย โดยจะจัดควบคู่กับงานศิวะราตรีปูชนียาลัยปราสาทเปือยน้อย เทศกาลดอกเปือยบาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามให้คงไว้สืบไป โดยจะนิมนต์พระมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ และหลังจากนั้นจะดำเนินการต่อด้วยหลักของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเนื่องมาจากปราสาทหินได้รับอิทธิพลมาจากเขมรโบราณ โดยมีพราหมณ์ผู้นำในการประกอบพิธีสรงน้ำรอบปราสาทเปือยน้อย จำนวน 3 รอบ

ที่มา: facebook fanpage รักษ์ปราสาทเปือยน้อย

2. ประเพณีผูกเสี่ยว

ประเพณีดั้งเดิมของคนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว หรือชาวอีสานมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยคำว่า "เสี่ยว" ในความหมายของชาวอีสานหมายถึงเพื่อนรัก เพื่อนตาย เพื่อนร่วมชะตาชีวิต ร่วมทุกข์ร่วมสุข ถือเสมือนมีชีวิตเดียวกัน โดยผู้ที่เป็นคู่เสี่ยวจะติดต่อไปมาหาสู่และทำการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ และมีเงื่อนไขของคนที่จะเป็นคู่เสี่ยวว่าจะต้องเป็นชายกับชาย หญิงกับหญิง ซึ่งมีความสนิทสนมกัน รสนิยมมีความคล้ายคลึงกัน เกิดปีเดียวกัน และมีบุคลิกคล้าย ๆ กัน หากพ่อแม่ของเด็กเห็นควรว่าทั้งสองน่าจะมีความสนิทสนมกันได้ ก็จะมาผูกแขนต่อหน้าผู้ใหญ่ และต้องเป็นเสี่ยวกันไปจนชีวิตจะหาไม่ พิธีผูกเสี่ยวดั้งเดิมมีหลายวิธี แต่ว่าส่วนใหญ่จะดำเนินพิธีกันแบบเรียบง่าย

โดยใช้ด้ายผูกข้อมือเสี่ยวแต่ละคน ญาติผู้ใหญ่ จะให้โอวาทแก่คู่เสี่ยว ให้มีความรักใคร่กันตลอดไป ถือเป็นอีกประเพณีที่มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเปือยน้อยเป็นต้นกำเนิดประเพณีที่แรกของประเทศไทย โดยทำการผูกเสี่ยวกับคนที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน รูปร่างใกล้เคียงกัน อยู่ภายในชุมชนที่ต้องใช้ชีวิตร่วมกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้กับคนในชุมชน ป้องกันปัญหาข้อพิพาทความขัดแย้ง และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในวันที่ 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี แต่ทั้งนี้สามารถจัดวันอื่นได้เช่นกันตามความเหมาะสม เช่น เทศกาลงานไหมของจังหวัดขอนแก่น แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว ถือกันว่าเป็นฤกษ์งามยามดีที่จะจัดประเพณีผูกเสี่ยวที่สุด จึงทำให้ผู้คนมักจัดประเพณีนี้ในวันดังกล่าวค่อนข้างมาก

3. ประเพณีบุญไต้ประทีบบูชาปราสาทหิน

ถือเป็นประเพณีประดิษฐ์ที่ถูกจัดขึ้นครั้งแรกใน ปี พ.ศ. 2566 ร่วมกับบุญออกพรรษา โดยได้รับการสนับสนุนกระทงบกจำนวน 3,000 กระทง และถ่ายทอดการประดิษฐ์กระทงบกจากรองศาสตราจารย์ ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ รองคณบดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเพณีบุญไต้ประทีบบูชาปราสาทหินนั้นจัดขึ้นบริเวณปราสาทเปือยน้อย มีการจัดตั้งมูลนิธิเปือยน้อยร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งสมาชิกในชุมชนร่วมบริจาคและสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานครั้งนี้

ภายในงานมีนักท่องเที่ยวทั้งคนในชุมชน นักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดรวมถึงนักท่องเที่ยวต่างประเทศหลั่งไหลเข้ามาชมความงดงามของกระทงบก และปราสาทเปือยน้อยเป็นจำนวนมาก กิจกรรมภายในงานนั้นมีการเวียนเทียนรอบปราสาทเปือยน้อย การจุดไต้ประทีบหรือกระทงบก การปล่อยโคมลอย อีกทั้งมีการแสดงต่าง ๆ ของเด็กและเยาวชนจากโรงเรียนในชุมชน และมีการออกร้านค้าทั้งจากชุมชน และจากภายนอก ประเพณีบุญไต้ประทีบบูชาปราสาทหินจึงถือว่ามีบทบาทในการกระตุ้นเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนบ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่นเป็นอย่างมาก

ที่มา: facebook fanpage รักษ์ปราสาทเปือยน้อย

“กู่เปือยน้อย อารยธรรมขอมโบราณ กำเนิดการผูกเสี่ยว เที่ยวบ้านหัวขัว”

บ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น เดิมชื่อว่า บ้านหัวขวา ปัจจุบันมีการออกเสียงผิดเพี้ยนมาจึงกลายเป็นบ้านหัวขัว ซึ่งแปลว่าสะพาน แหล่งกำเนิดประเพณีผูกเสี่ยว ประเพณีที่มีความสำคัญของจังหวัดขอนแก่น และยังเป็นแหล่งโบราณสถานที่ทรงคุณค่าอย่าง ปราสาทเปือยน้อย หรือพระธาตุกู่ทอง หรือกู่เปือยน้อย

ปราสาทเปือยน้อย หรือพระธาตุกู่ทอง หรือกู่เปือยน้อย ถือเป็นปราสาทหินที่ผสมผสานระหว่างศิลปะขอมแบบบาปวนและแบบนครวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในแถบภาคอีสานตอนบน มีการสันนิษฐานว่ากู่เปือยน้อยถูกสร้างขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 16 – 17 มีอายุประมาณ 800 ปี เพื่อเป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรม มีทับหลังสลักเป็นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ซึ่งยังคงมีสภาพสมบูรณ์ กู่เปือยน้อยยังเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว และผู้ที่มีความสนใจให้หลั่งไหลเข้ามาเที่ยวชม และยังเป็นสถานที่ที่ชาวเปือยน้อยให้ความเคารพสักการะมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเปือยน้อยให้ความเคารพมาอย่างยาวนานคู่กับกู่เปือยน้อยนั้นคือเจ้าพ่ออุปฮาด ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับกู่เปือยน้อยตั้งแต่อดีต

“เจ้าปู่อุปฮาดสันนิษฐานว่าในสมัยก่อนคือพระมหาอุปราชมีความเก่งกาจสามารถ มีการเล่าต่อกันมาคือ ทางกษัตริย์ล้านช้างได้ทรงให้เจ้าปู่อุปฮาดมาเฝ้าปราสาทเปือยน้อย เจ้าปู่อุปฮาดจึงอยู่คู่กู่เปือยน้อยนับตั้งแต่นั้นมา”

(สัมภาษณ์: บุญนาค แทนสอ, 2566)

บ้านหัวขัวมีการจัดงานประจำปีอย่างยิ่งใหญ่ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี เรียกว่า งานศิวะราตรีปูชนียาลัยปราสาทเปือยน้อย ภายในงานมีการจัดประเพณีผูกเสี่ยวให้แก่เยาวชนหรือผู้ที่สนใจ เพื่ออนุรักษ์ประเพณีผูกเสี่ยวที่ขึ้นชื่อของจังหวัดขอนแก่น และเป็นการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนผ่านขบวนแห่ศิลปวัฒนธรรม การแสดงแสง สี เสียง เชิงประวัติศาสตร์ของเยาวชนในพื้นที่อำเภอเปือยน้อย นอกจากนั้นยังมีการจัดแสดงสินค้าทางการเกษตร และสินค้าขึ้นชื่อของชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เลือกชมและเลือกซื้อ ถือเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีของชุมชนไปพร้อม

การผูกเสี่ยว ถือเป็นประเพณีที่ชาวขอนแก่นให้ความสำคัญและยังคงอนุรักษ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต จุดเริ่มต้นของประเพณีดังกล่าวเกิดขึ้น ณ บ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นแห่งแรก ในอดีตประเพณีผูกเสี่ยวถูกจัดขึ้นอย่างเรียบง่าย เป็นภูมิปัญญาที่แฝงคติให้คนในชุมชนเกิดความรัก สามัคคีระหว่างกัน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางสังคม ปัจจุบันประเพณีผูกเสี่ยวยังคงถูกสืบสานปฏิบัติต่อกันมาโดยการผสมผสานประเพณีเก่าแก่เข้ากับงานประจำปีอย่าง งานไหมขอนแก่น ซึ่งถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ระดับจังหวัด พิธีการในการผูกเสี่ยวจึงมีความซับซ้อนและขั้นตอนที่มากขึ้น และเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งภายในจังหวัดไปจนถึงชาวต่างชาติได้เข้ามาเที่ยวชม และเข้ามาร่วมพิธีการผูกเสี่ยวอย่างเนืองแน่นทุกปี ซึ่งถือเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น

นอกจากนี้บ้านหัวขัว ยังมีสิ่งที่น่าสนใจภายในชุมชนอีกมากมาย มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่าง กระจับ ผักหวานป่า และมะพร้าวน้ำหอม เพื่อจำหน่ายและต้อนรับนักท่องเที่ยว อีกทั้งมีอาหารพื้นบ้านอย่าง ไก่ซุกมดแดงที่ถือเป็นเมนูขึ้นชื่อของชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่ถูกสืบต่อกันมาผ่านการประกอบอาหาร

“เมนูไก่ย่างซุกมดแดงถือเป็นเมนูขึ้นชื่อของบ้านหัวขัวเป็นเมนูขึ้นชื่อของชุมชน ทำเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมชุมชน หากมาบ้านหัวขัวแล้วไม่ได้รับประทานไก่ย่างซุกมดแดงถือว่ามาไม่ถึงบ้านหัวขัวครับ”

(สัมภาษณ์: เชิดศักดิ์ โชควิริยะ, 2566)

“สารคดีชุมชนบ้านหัวขัว”

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/UPDhJu11_iM

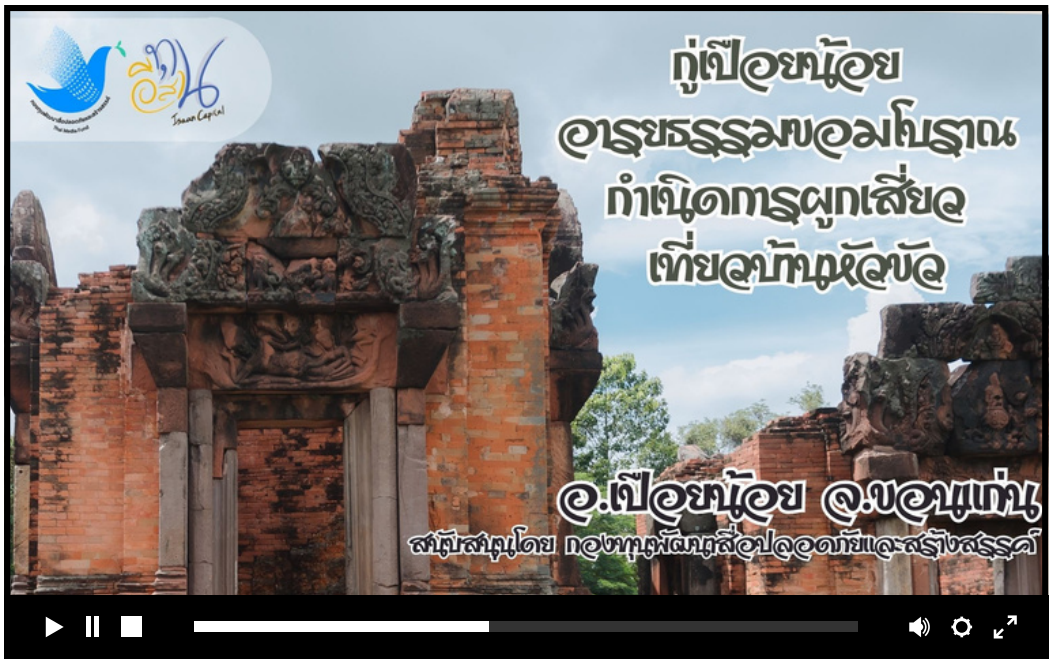

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/s9pCghxaaWE

ชุมชนญัฮกุร

บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ

4

ชุมชนญัฮกุร บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ

ชุมชนบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม เป็นชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกรุอาศัยอยู่ ชาวญัฮกุรเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษามอญโบราณ มีความคล้ายคลึงกับภาษาบนจารึกในสมัยทวารวดี ในสมัยเมื่อ 1,000 ปีที่แล้ว ปัจจุบันชาวญัฮกุรชุมชนบ้านไร่ยังคงรักษาและสร้างรายได้จากอัตลักษณ์ของตนเองทั้งภาษา การแต่งกาย การละเล่น เครื่องดนตรี และอาหาร ควบคู่กับเทศกาลต่าง ๆ ของจังหวัด รวมทั้งยังมีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อให้อัตลักษณ์ของชาวญัฮกุรที่ถือเป็นจุดเด่นของชุมชนบ้านไร่เลือนหายไป

“ปัจจุบันนี้การใช้ภาษาญัฮกุรในชุมชนเองก็เริ่มจะน้อย แต่ก็มีการขับเคลื่อนของชุมชนเองที่อยากให้ลูกหลานใช้ภาษาญัฮกุรต่อไป โดยการเริ่มเอามาหัด สอนในชุมชน เริ่มนำเอาความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นดนตรี การเป่าใบไม้ หรืออาหารพื้นถิ่นของชาวญัฮกุรที่ถือเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอามาให้กับลูกหลาน เพื่อจะรื้อฟื้นให้ภาษาญัฮกุรและวัฒนธรรมของญัฮกุรได้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป”

พนม จิตร์จำนงค์: ประธานกลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกุร

ข้อมูลบริบทของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชาวญัฮกุรเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษามอญโบราณ ภาษาคล้ายกับจารึกในสมัยทวารวดี เมื่อ 1,000 ปีที่แล้ว มีร่องรอยในนิทานของชาวญัฮกุรว่าเคยสร้างปราสาทในพื้นที่ลุ่มมาก่อน แล้วอพยพขึ้นมายังแถบเทือกเขาบังเหย จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าบริเวณบ้านไร่ถึงช่องเขาชื่อ “ช่องชิด” พบเศษเครื่องถ้วยโบราณเช่นเครื่องถ้วยจีน และเขมร มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 แสดงว่า บริเวณนี้เป็นเส้นทางการค้าไปสู่อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี และคงมีการตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนหมู่บ้านมานานแล้ว สมัยก่อนชาวญัฮกุรเดินทางไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับคนที่อำเภอบำเหน็จณรงค์ในช่วงฤดูหนาว โดยจำนำคบไฟใต้ น้ำผึ้ง กำล้อเกวียน พริก แก่นคูณ น้ำกลาย (ใช้กินกับหมาก) ไปแลกเอาเกลือ ผ้า ด้าย และเข็ม นำกลับมาหมู่บ้าน

ชาวญัฮกุรที่บ้านไร่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านตรงช่องตับเต่า (ไม่มีชื่อหมู่บ้าน) โดยอยู่ใกล้กับป่าหินงาม ลักษณะพื้นที่ของช่องตับเต่าเป็นที่ราบบนเนินเขา และอยู่ใกล้กับลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี เหมาะกับการเพาะปลูกและตั้งบ้านเรือน แต่ญัฮกุรไม่ได้ใช้น้ำจากลำห้วยเพื่อมาเพาะปลูกข้าว เพราะระบบการเพาะปลูกและการทำนาของญัฮกุรเป็นการเกษตรแบบ "ไร่เลื่อนลอย" (ชาวบ้านใช้คำว่าไร่เลื่อยลอย ไม่ใช่คำว่าไร่หมุนเวียน) ทำให้ใช้น้ำจากฝนเป็นหลัก

ชาวญัฮกุรดั้งเดิมเล่าว่า ตนเคยอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านที่ช่องตับเต่า แต่ต้องย้ายมาเมื่อตอนเด็ก ๆ ในวัยประมาณ 5 ขวบ เพราะโรคฝีดาษระบาด ชาวบ้านหลายคนรวมถึงนางอยู่ด้วย เชื่อว่าต้นเหตุที่ทำให้ชาวบ้านเป็นโรคฝีดาษนั้น เนื่องจากเมื่อ 70 กว่าปีมาแล้ว หรือราว ๆ ทศวรรษ 2480 มีเครื่องบินลำหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องบินลำแรกที่บินมาแถบนั้น บินผ่านใกล้หมู่บ้าน หลังจากนั้นคนในหมู่บ้านก็เริ่มล้มป่วยด้วยโรคฝีดาษ ขึ้นตุ่มพุพองเต็มตัวไปหมด ในหมู่บ้านมีคนตายทุกวัน ทำให้ต้องย้ายหมู่บ้านหนีมาอยู่ที่บ้านไร่ ชาวบ้านเชื่อกันว่าเครื่องบินลำนั้นคงปล่อยสารเคมีบางอย่างลงมา จึงมักอธิบายว่าฝีดาษเกิดจากอาวุธ

เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านไร่นั้น มีบ้านอยู่ราว 10 - 20 กว่าหลังคาเรือน และมีบางคนที่ไปตั้งบ้านอยู่ในพื้นที่รอบนอกของหมู่บ้าน ในสมัยนั้นชาวบ้านทำไร่ข้าว ปลูกลูกเดือย และข้าวฟ่างหางกระรอก ชาวบ้านจากบ้านต่าง ๆ มารวมตัวกันที่บ้านไร่มากขึ้นเพราะพื้นที่บ้านไร่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยบริเวณหมู่บ้านอยู่ใกล้กับห้วยซับหวาย บ่อน้ำพระ และน้ำซับ และยังตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคม คือ ทางเกวียนและช่องเขาที่สามารถติดต่อไปยังเขตลพบุรีได้ง่ายอีก ต่อมาผลจากนโยบายส่งเสริมการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำการเกษตรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภายหลัง พ.ศ. 2500 ตรงกับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้เริ่มมีชาวไทยโคราชและชาวไทยอีสานอพยพเข้ามาในเขตอำเภอเทพสถิตมากขึ้น ด้วยความรู้สึกกลัวคนไทย ทำให้ญัฮกุรเข้ามารวมตัวอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันมากขึ้น จากเดิมที่อยู่กระจายกันเป็นหย่อมบ้านเล็ก ๆ

บ้านไร่มีชื่อในภาษาญัฮกุรว่า “โดง คะม่ะ” คนบ้านไร่โยกย้ายมาจากหลายที่ได้แก่ ช่องตับเต่า บ้านปรกใหญ่ (โนนสำราญ) และบ้านวังแร่ แต่เมื่อ 80 ปีก่อนโรคฝีดาษระบาดจึงอพยพมา รวมกันที่บ้านไร่ เพราะพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์และอยู่ใกล้กับห้วยซับหวาย บ่อน้ำพระ และน้ำซับ แรกเริ่มมีบ้านเรือนอยู่ประมาณ 6 หลัง โดยทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ปลูกข้าวไร่ ลูกเดือย และข้าวฟ่างหางกระรอก จนเมื่อราว พ.ศ. 2510 เศษ ๆ มีคนอพยพเข้ามามากขึ้น โดยชาวบ้านมีศาลเจ้าพ่อขุ่นหมื่นขุนพลเป็นศูนย์รวมจิตใจ และพัฒนา ความเป็นอยู่ด้วยการเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ฯลฯ ในไม่ช้าถนนและไฟฟ้าได้เริ่มเข้ามาราว ปี พ.ศ. 2530 ทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ทำไร่ทำสวนกันทุกครอบครัว และมีชีวิตที่ดีขึ้นจนถึงปัจจุบัน

เศรษฐกิจภายในชุมชน

ในอดีตชาวญัฮกุรจะมีวิถีทำกินโดยการโค่นไม้ถางป่าเป็นพื้นที่ทำไร่ข้าวผสมผสานกับการปลูกพืชผักไว้บริโภคอย่างเพียงพอในครัวเรือน ด้วยจำนวนประชากรที่น้อยและพื้นที่ป่าไม้กว้างขวางอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ทำไร่ข้าวได้อย่างเสรีไม่มีการจับจองที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวเหมือนดังปัจจุบัน การแสวงหาพื้นที่ทำไร่ข้าวจะใช้วิธีการเสี่ยงทายด้วยการวางไม้ แล้วตีที่พื้นไปทางทิศตะวันออก 3 ครั้ง ถ้าผลการเสี่ยงทายความยาวไม้เท่ากับครั้งแรก แสดงว่าเจ้าที่อนุญาตให้ใช้พื้นที่นี้ทำไร่ได้ และไปบ้านแล้วนอนหลับฝัน ถ้าฝันดีแสดงว่าพื้นที่นี้สามารถแผ้วถางทำไร่ได้ ถ้าฝันไม่ดีก็จะไม่ใช้พื้นที่นั้นเป็นที่ทำไร่ ต้องเสี่ยงทายหาพื้นที่ใหม่ต่อไป

นอกจากการทำไร่ข้าวแล้วๆ ชาวญัฮกุรยังเป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีความชำนาญในการล่าสัตว์ หาของป่าด้วยวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับป่า จึงทำให้มีผลผลิตจากป่าไปใช้เพื่อการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตได้ เช่น ผ้า เกลือ และอื่น ๆ

ปัจจุบันชาวญัฮกุรยังทำอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม แต่มีการปรับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูกเพื่อให้สามารถนำไปจำหน่ายในตลาดปัจจุบันได้ โดยส่วนใหญ่นิยมปลูกมันสำปะหลัง และมีการปลูกพืชผักและผลไม้ชนิดอื่น ๆ เพื่อจำหน่าย เช่น สตอ ทุเรียน เป็นต้น นอกจากนี้ด้วยที่ตั้งของชุมชนชาติพันธุ์ญัฮกุร บ้านไร่ เป็นพื้นที่ทางเข้าอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม หรือ ทุ่งดอกกระเจียว ของจังหวัดชัยภูมิ ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีผู้คนทั่วประเทศเดินทางมาท่องเที่ยวเยี่ยมชมในช่วงเดือนมิถุนายน-กันยายนของทุกปี ผนวกกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขาทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวตลอดทั้งปี ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกุรมีการสร้างรายได้เสริมในช่วงดังกล่าวโดยการนำผลผลิตทางการเกษตร อาหารพื้นถิ่นมาจำหน่ายบริเวณทางเข้าอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม

นอกจากนี้ยังมีการนำวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงการแสดงและการละเล่นพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกุรมาถ่ายทอดและนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยี่ยมชมทุ่งดอกกระเจียว

งานบุญประเพณีที่สำคัญและการละเล่นพื้นบ้าน

ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง

ประเพณีสำคัญในระดับชุมชนมีเพียงประเพณีสงกรานต์และแห่หอดอกผึ้ง ญัฮกุรมีสงกรานต์ 2 ครั้ง ครั้งแรกคือสงกรานต์น้อย และครั้งที่สองคือสงกรานต์ใหญ่

สงกรานต์น้อย ตรงกับเดือน 4 แรม 15 ค่ำ ทำพิธีเหมือนกับสงกรานต์ของคนไทย วันนี้ถือกันว่าห้ามไปทำงานในไร่ในสวน จะเล่นสงกรานต์กัน 7 วัน สาดน้ำกันตั้งแต่ตี 5 บางคนเล่นกันแรงๆ หน่อยจะเอาเขม่าหม้อดินทาหน้า เอาน้ำปลาร้าไปสาดก็มี ใครหาบน้ำกลับมาบ้านเพื่อมาดื่มมากินก็จะแกล้ง จนหาบน้ำมาไม่ถึง และยังมีการเล่นสะบ้า ร้องเพลงปาเรเร ใครมีลูกก็รดน้ำให้ลูกตัวเอง กลางวันเล่นกันอยู่ในบ้าน ทำขนมข้าวโป่ง (คล้ายข้าวเกรียบว่าว) ขนมนางเล็ด คือข้าวเหนียวตากโรยน้ำตาล กินได้ทุกบ้านตอนกลางคืนก่อกองไฟพูดคุยและร้องเพลงกัน ปัจจุบันการเล่นสงกรานต์น้อยหายไปจากบ้านไร่และหมู่บ้านต่างๆ ประมาณ 40 - 50 ปีมาแล้ว เนื่องจากคนในหมู่บ้านต้องทำงานมากขึ้นและไม่มีเวลาในการเล่นสงกรานต์

สงกรานต์ใหญ่ ตรงกับเดือน 5 แรม 15 ค่ำ วันแรก จะมีการแห่หอดอกผึ้ง โดยจะมีการเตรียมหอดอกผึ้ง และมีการทำขนมเลี้ยง วันที่สองจะละลายขี้ผึ้งและช่วยกันติดดอกผึ้ง วันที่สาม เริ่มแห่หอดอกผึ้ง มีการทำพิธีทางสงฆ์ สรงน้ำพระ และมีการเล่นสงกรานต์ มีการเล่นชักกะเย่อ ในพิธีจะมีพระมาเล่นด้วย ในเดือนนี้จะเล่นสงกรานต์สาดน้ำกันทั้งเดือน ปัจจุบันการเล่นสงกรานต์ใหญ่ เหลือเพียง 3 วันเท่านั้น เหมือนกับสงกรานต์ของคนไทย สาเหตุที่ลดเวลาลง เพราะความเร่งรัดทางด้านเศรษฐกิจ และไม่มีวันหยุดเหมือนแต่ก่อน

การไหลเวียนทรัพยากรของชุมชนญัฮกุรบ้านไร่

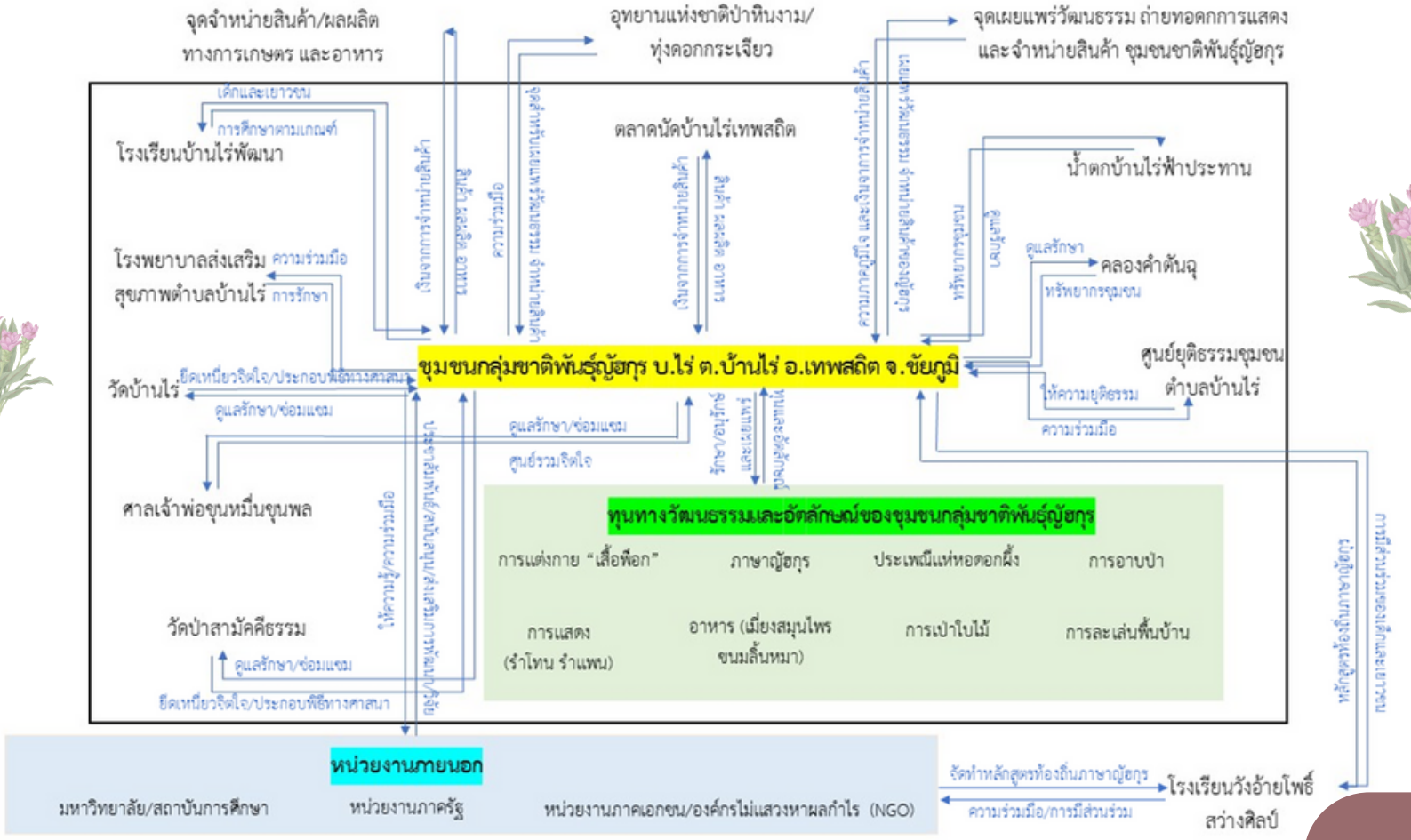

แผนที่หมู่บ้านญัฮกุร บ้านไร่

ที่มา: facebook fanpage ญัฮกุร ชัยภูมิ Nyah Kur Chaiyaphum

“สารคดีชุมชนญัฮกุรบ้านไร่”

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/a1Gq2fL6BF8

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/L_UjAYx3GU4

ชุมชนบ้านหัวขัว

อ.แกดำ จ.มหาสารคาม

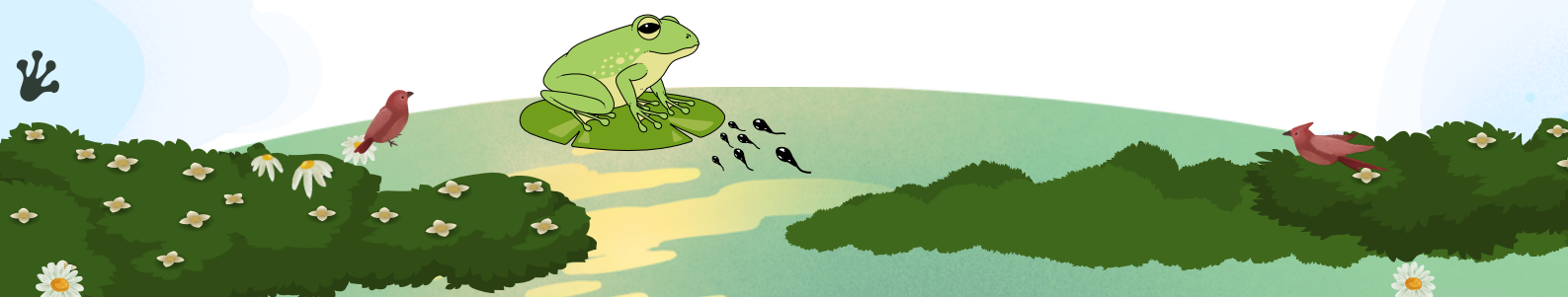

5

ชุมชนบ้านหัวขัว อ.แกดำ จ.มหาสารคาม

ชุมชนบ้านหัวขัว อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ชุมชนที่มีพื้นที่ติดอ่างเก็บน้ำแกดำ อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน มีสะพานไม้เก่าแก่ชื่อว่า “สะพานไม้แกดำ” ที่ถูกสร้างขึ้นจากต้นแกดำ เพื่อให้ผู้คนสองฝั่งอ่างเก็บน้ำใช้เดินทางไปมาหาสู่กัน อีกทั้งปัจจุบันมีการอนุรักษ์ซ่อมแซมสะพานไม้แกดำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติของชุมชน

“ชุมชนบ้านหัวขัวเราอาศัยแหล่งน้ำ อาศัยหนองแกดำและสะพานไม้แกดำเป็นจุดขายของชุมชนเลยก็ว่าได้ ในเรื่องของการอนุรักษ์สะพานไม้ ถ้ามีชำรุดหรือสะพานมันพัง เราก็ต้องช่วยกันออกมาซ่อมแซม เป็นการสร้างความสามัคคีเรามีสมบัติที่ดีของเราอยู่แล้ว เราก็ต้องอนุรักษ์ช่วยกัน ก็ทำให้คนในชุมชนตระหนักว่าสิ่งที่เรามีมันมีคุณค่า มีมูลค่า”

อาทิตย์ ภูมิแกดำ: ผู้ใหญ่บ้านบ้านหัวขัว

ข้อมูลบริบทของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านที่ตั้งชื่อจากลักษณะของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมหนองน้ำ และเนื่องจากในสมัยก่อนจะมีการสร้างสะพานเพื่อเดินข้ามลำห้วยซึ่งคำว่า“ขัว”หมายถึงสะพาน จึงเป็นที่มาของ ชื่อบ้านหัวขัว เดิมสมาชิกในชุมชนหัวขัวอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแกดำซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2310 โดยหลวงปู่จ้อยร่วมกับสมาชิกในชุมชนกลุ่มหนึ่งย้ายมาจากเมืองสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ใช้ชื่อว่าบ้านแกดำเนื่องจากมีต้นแกเป็นจำนวนมาก

ต่อมาเมื่อคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งได้ย้ายมาตั้งบ้านใหม่อีกฝั่งของ หนองแกดำ ในปี พ.ศ. 2453 โดยมี ขุนอักษรบุญยะเพ็ญ เป็นผู้นำคนแรกในการเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น และเริ่มมีการทำถนนรอบหมู่บ้าน อาศัยหนองน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค อาศัยป่าหนองแคนเป็นที่หาอาหาร ในปี พ.ศ. 2495 มีการขุดลอกหนองแกดำเพื่อให้มีขนาดใหญ่ขึ้นและสามารถกักเก็บน้ำได้ปริมาณมากขึ้น ซึ่งในช่วงนี้เองมีการเวนคืนที่ดินของสมาชิกในชุมชนบางส่วนที่อยู่ริมหนองน้ำเพื่อทำการขยายพื้นที่หนองน้ำให้มีความกว้างขวางและสามารถใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2505 มีการก่อสร้างสะพานไม้แกดำ และต่อมาในปี พ.ศ. 2507 มีการบูรณะสะพานให้มีขนาดใหญ่ขึ้นจากการร่วมมือของชาวบ้านหัวขัวและชาวบ้านแกดำ โดยในอดีตแล้วการสร้างสะพานไม้แกดำนั้นมีจุดประสงค์เพื่อเดินข้ามหนองน้ำมาทำนาอยู่ที่บริเวณบ้านหัวขัว ในปี พ.ศ. 2509 ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนเอกชน(โรงเรียนราษฎร์) มีชื่อว่าโรงเรียนแกดำอนุสรณ์ขึ้นมาและสะพานก็เริ่มมีการพัฒนาให้ดีมากขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้เดินข้ามสะพานมาเรียนที่โรงเรียนราษฎร์ซึ่งตั้งอยู่บริเวณบ้านหัวขัว ผู้อำนวยการโรงเรียนก็มีการซ่อมแซมปรับปรุงสะพานเรื่อยมาเพื่อให้นักเรียนสามารถเดินทางมาเรียนได้อย่างสะดวก จน พ.ศ. 2509 ได้ย้ายโรงเรียนไปฝั่งบ้านหัวขัว ใกล้ ๆ กับทางลงสะพาน ต่อมาได้มอบหมายให้นายกรณ์ อนุอัน เป็นผู้ดูแลต่อ เนื่องจากเป็นญาติพี่น้อง นายกรณ์ อนุอันจึงได้ดูแลโรงเรียนมาโดยตลอดจนถึงยุบโรงเรียนในพ.ศ. 2523 - 2524 และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลซ่อมแซมสะพานไม้เรื่อยมา ถึงแม้จะมีการยุบโรงเรียนแล้วก็ยังมีบทบาทในการนำพาชาวบ้านดูแลสะพานไม้จนเสียชีวิต

จากบ้านหัวขัวที่เป็นเพียงสถานที่ทำนาของชาวบ้านแกดำมีการพัฒนามาจนมีการตั้งเป็นบ้านขึ้นมีประชาชนย้ายมาอยู่จำนวนมากขึ้น ตลอดจนมีการตั้งโรงเรียนที่บริเวณบ้านหัวขัวแห่งนี้นับเป็นการพัฒนาอย่างรวดเร็ว

เศรษฐกิจภายในชุมชน

ในชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม มีทรัพยากรที่สำคัญต่อคนในชุมชนและมีความโดดเด่นในเรื่องของความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านหัวขัว ได้แก่ อ่างเก็บน้ำหนองแกดำ สะพานไม้แกดำ การเซิ้งกระโจม นอกจากนั้นภายในบ้านหัวขัวยังมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ โดยสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจักรสานไม้ไผ่ กลุ่มทำกล้วยตากออแกนิค กลุ่มวิสาหกิจผลิตผักปลอดสารพิษบ้านหัวขัว กลุ่มประมงท้องถิ่น กลุ่มทอผ้า และกลุ่มข้าวอินทรีย์

1. กลุ่มจักสานไม้ไผ่

มีปราชญ์สมาชิกในชุมชนคือ นายสม จันทบุตร เป็นประธานกลุ่ม ผู้ริเริ่มการสานกระติบโบราณ มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์คือ มีฐานกล่องข้าวสูงกว่ากระติบข้าวทั่วไป และใช้ไม้ยอป่าซึ่งเป็นไม้มงคลในชุมชน

การสานกระติบข้าวเป็นงานหัตถกรรมที่มีพื้นฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม และค่านิยมในการบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักของคนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เดิมภาชนะที่ใช้บรรจุข้าวเหนียวมักทำจากต้นไม้ต้นเล็กๆ นำมาเจาะลำต้นให้กลวงแล้วตัดเป็นท่อนขนาดสั้นๆเป็นกระบอก มีฝาปิด หรือบางครั้งก็ใช้ไม้ไผ่มาตัดเป็นกระบอกสั้นๆนำมาเป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียว ต่อมามีการปรับปรุงพัฒนาภาชนะบรรจุข้าวเหนียว มีการริเริ่มเอาวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ใบจาก ใบตาล ใบลาน ต้นคล้า ต้นไหล ต้นกกหรือจากต้นพืชที่มีลักษณะยาวเรียวผ่าเป็นซีกเล็กๆ มาเหลาเป็นแผ่นบางๆนำมาจักสานเป็นตะกร้า กระบุง บรรจุข้าวสาร และพัฒนามาจักสานเป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียว

2. กลุ่มทำกล้วยตากออร์แกนิค

การนำกล้วยที่ปลูกกันในชุมชนมาแปรรูปเป็นกล้วยตากโดยใช้โรงอบพลังงานแสงอาทิตย์ โดยได้งบประมาณมาจากสำนักงานพลังงานจังหวัดมหาสารคาม จัดทำเป็นสินค้า OTOP ประจำชุมชน มีสินค้าจำหน่ายตลอดปี

3. กลุ่มวิสาหกิจผลิตผักปลอดสารพิษบ้านหัวขัว

ถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชนอีกหนึ่งกลุ่ม โดยมี ผู้ใหญ่บ้านอาทิตย์ ภูมิแกดำ เป็นประธานกลุ่ม เมื่อ พ.ศ. 2548 มีการตั้งกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษขึ้น ได้รับมาตรฐาน GAP เนื่องจากใช้ปุ๋ยเบญจคุณในการบำรุงพืชผักแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้ปลอดภัยต่อผู้บริโภค โดยมีการสั่งซื้อจากทางโรงพยาบาลแกดำ และมีการขายภายในชุมชน จนในปี พ.ศ. 2557 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ โดยสนับสนุนการเพิ่มชนิดผักที่ปลูกตามความต้องการของตลาด ทำให้เป็นการส่งเสริมรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนบ้านหัวขัว

4. กลุ่มประมงท้องถิ่น

เป็นกลุ่มที่ริเริ่มโดยสมาชิกในชุมชนมีการนำส่วนของต้นตาลมาทำเป็นเรือไว้หาปลา เรียกว่า **“เรืออีโปง”** ซึ่งเป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้ ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านหัวขัว และในชุมชนยังมีการนำผลิตภัณฑ์และวัตถุดิบในชุมชนมาแปรรูปเป็นสินค้า OTOP ของชุมชน เช่น ปลาดุกร้า เป็นต้น

5. กลุ่มทอผ้า

กลุ่มอาชีพของสมาชิกในแล้วนำมาแปรรูปเอง โดยแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ได้แก่ พวงกุญแจ หมวก ผ้าพันคอ ต่างหู เป็นต้น เพื่อขายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่สนใจ นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกภายในชุมชนบ้านหัวขัว

6. กลุ่มข้าวอินทรีย์

สมาชิกในชุมชนมีการนำข้าวอินทรีย์ในชุมชน มาทำเป็นขนมเรืออีโปง (ขนมข้าวเหนียวดำปิ้ง) ไว้สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยว

7. กลุ่มเซิ้งกระโจม

เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำการแสดงพื้นบ้านของชุมชนบ้านหัวขัว เป็นการแสดงที่มีผู้หญิงล้วน การแต่งกาย ชาวบ้านจะใส่เสื้อย้อมคราม นุ่งโสร่งหรือผ้าถุงไหม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกระโจมแขวนกระดิ่งหรือกระพรวน ใส่หมวกกาบหรือหมวกเวิ้ง เสื้อผ้าใช้ชุดพื้นเมือง คือ นุ่งผ้าซิ่นสั้น ใส่เสื้อแขนกระบอก โดยเอาชายเสื้อออกข้างนอก ห่มผ้าสไบ เกล้าผมมวยทัดดอกไม้ มีเครื่องดนตรี คือ กลองตุ้ม การฟ้อนนี้จะใช้แสดงในช่วงเทศกาลแห่บั้งไฟเพื่อขอฝน ในปัจจุบัน ถูกนำมาฟ้อนเป็นการต้อนรับของจังหวัดมหาสารคาม

“สะพานไม้แกดำ รำเซิ้งกระโจม เสน่ห์พื้นถิ่นบ้านหัวขัว”

บ้านหัวขัว อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ชุมชนที่แยกออกมาจากบ้านแกดำ โดยมีสะพานไม้อันเก่าแก่เป็นเส้นทางเชื่อมคนทั้งสองฝั่งของอ่างเก็บน้ำแกดำตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีการนำทุนทางธรรมชาติจากอ่างเก็บน้ำแกดำ มาสร้างสรรค์เป็นแหล่งท่องเที่ยว และการนำศิลปวัฒนธรรมอย่างการเซิ้งกระโจมมาปรับเข้ากับการทำการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติอีกด้วย

บ้านหัวขัว หมู่ที่ 4 เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่เป็นชุมชนท่องเที่ยว ชุมชนบ้านหัวขัวเป็นชุมชนที่แยกตัวออกมาจากบ้านแกดำ ซึ่งมาตั้งหมู่บ้านใหม่ในปี พ.ศ. 2453 ปัจจุบันมีอยู่ 215 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 752 คน เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับอ่างเก็บน้ำแกดำ ติดกับสะพานไม้แกดำ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามอีกที่หนึ่ง และในชุมชนยังมีกลุ่มอาชีพต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าของชุมชน เนื่องจากชุมชนบ้านหัวขัวนั้นเป็นชุมชนท่องเที่ยวของจังหวัด เริ่มเป็นชุมชนท่องเที่ยวของจังหวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 และในปี พ.ศ. 2561 ชุมชนบ้านหัวขัวได้เป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของจังหวัดมหาสารคาม โดยที่มีแหล่งท่องเที่ยวหลักก็คือ สะพานไม้แกดำ

สำหรับการทำการท่องเที่ยวของชุมชน ทางชุมชนได้นำสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน เอาภูมิปัญญาและทุนธรรมชาติของตนเองมาเป็นจุดขาย ซึ่งกลุ่มแรกที่นำเข้ามาทำการท่องเที่ยวคือ การเซิ้งกระโจม ซึ่งเป็นการละเล่น ของคนในชุมชน มักจะมีการเซิ้งกระโจมในช่วงก่อนฤดูทำนาเพื่อเป็นการขอฝน ซึ่งในปัจจุบันมีการนำการเซิ้งกระโจมเข้ามาเป็นการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมชุมชนบ้านหัวขัว

“กลุ่มแรกเลยก็คือกลุ่มการเซิ้งกระโจม เป็นการละเล่นของพ่อ ๆ แม่ ๆ ก่อนฤดูกาลทำนา เป็นการขอฟ้าขอฝน ปัจจุบันมีการประยุกต์มาใช้ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็มีความสวยงามในการแต่งกาย มีหมวกกระโจม มีชุดที่เป็นอัตลักษณ์ของคนหัวขัวเรา”

(สัมภาษณ์: อาทิตย์ ภูมิแกดำ, 2566)

ต่อมาเป็นกลุ่มการแปรรูปผ้า หลังจากที่ทำเป็นชุมชนท่องเที่ยว ทางสมาชิกในชุมชนจึงมีการแปรรูปผ้า เพื่อเป็นของชำร่วยและของฝากเพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นการนำผ้ามาแปรรูปไม่ว่าจะเป็นผ้าพันคอ หมวก พวงกุญแจ ต่างหู และตุ๊กตา นำมาจำหน่ายเพื่อให้เกิดรายได้

กลุ่มจักสานงานไม้ไผ่ เป็นการนำวัตถุดิบในชุมชนมาจักสานงานไม้ไผ่เป็นการทำกระติบข้าวโบราณ โดยคุณพ่อสม ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีองค์ความรู้ด้านการสานกระติบข้าวโบราณของบ้านหัวขัว ซึ่งมีที่เดียวในจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากตรงฐานกระติบข้าวผลิตจากไม้มงคล พ่อสมจะใช้ไม้ยอป่า มาเป็นฐานกระติบข้าว ถือเป็นกระติบข้าวมงคลที่ชาวบ้านส่วนมากในภาคอีสานทุกครัวเรือนต้องมีใส่ข้าวเหนียวไปวัด เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่พัฒนามาเป็นสินค้าที่มีคุณภาพอีกตัวหนึ่งของชุมชน

อีกกลุ่มที่ขาดไม่ได้คือกลุ่มผักปลอดสารพิษ เนื่องจากชุมชนบ้านหัวขัวเป็นชุมชนที่ทำการเกษตร มีพื้นที่ติดกับอ่างเก็บน้ำหนองแกดำ มีการรวมกลุ่มกัน มาปลูกผัก ผักที่ปลูกเป็นผักปลอดภัยจากสารพิษ ถือเป็นแหล่งผลิตผักที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของอำเภอแกดำ

> “เราเป็นชุมชนที่ทำการเกษตร เรามีพื้นที่ติดกับอ่างเก็บน้ำหนองแกดำ เรามีพื้นที่ว่างเลยมีการรวมกลุ่มกัน มาปลูกผัก ผักที่เราปลูกก็เป็นผักปลอดภัยจากสารพิษ ซึ่งผู้ปลูกก็ปลอดภัย ผู้นำไปบริโภคก็ปลอดภัย ตัวนี้ก็เป็นแหล่งผักที่ผลิตซึ่งมีขนาดใหญ่จุดหนึ่งของอำเภอแกดำ ทำให้ชาวบ้านเกิดรายได้ด้วย เราก็นำผัก นำทรัพยากรที่เรามีมาเป็นอาหาร มาแปลงเป็นอาหารให้กับนักท่องเที่ยวได้บริโภค”
>
> (สัมภาษณ์: อาทิตย์ ภูมิแกดำ, 2566)

ชุมชนบ้านหัวขัวมีการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ ชุมชนบ้านหัวขัวมีการอาศัยแหล่งน้ำ อาศัยหนองแกดำเป็นจุดขายของชุมชน มีสะพานไม้เก่าแก่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวหลัก มีการอนุรักษ์และซ่อมแซมสะพานไม้แกดำโดยได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือกันในการซ่อมแซมและดูแล ถือเป็นการสร้างความสามัคคี และสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองไปในตัวพร้อมทั้งเป็นการปลูกฝังให้แก่เยาวชนรุ่นหลังให้มีความภาคภูมิใจในวิถีชีวิตและชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการเซิ้งกระโจม ให้เรียนรู้ว่าการเซิ้งกระโจมมีมาแต่สมัยไหน ทำอย่างไรให้คงอยู่ เรียนรู้เรื่องการสืบสานเพื่อที่จะให้คงอยู่ตลอดไป

> “ผมอยากให้มีการท่องเที่ยวที่เป็นการท่องเที่ยวชุมชนให้มากขึ้นกว่านี้ เพราะว่าชุมชนเราก็จะได้เกิดรายได้ พี่น้องที่ทำการท่องเที่ยวชุมชนอยู่แล้ว ถ้าคนไทยเราหันมาเที่ยวชุมชนกันเอง ถ้าเที่ยวในเมืองไทยกันเองก็จะทำให้พี่ให้น้องเกิดรายได้โดยเป็นรายได้เสริมจากการทำเกษตร จากที่มีอาชีพอยู่แล้ว พอมาทำท่องเที่ยวเขาก็จะได้รายได้เสริมขึ้นมา ตัวนี้ก็ทำให้เขาได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนะครับ”
>
> (สัมภาษณ์: อาทิตย์ ภูมิแกดำ, 2566)

“สารคดีชุมชนบ้านหัวขัว”

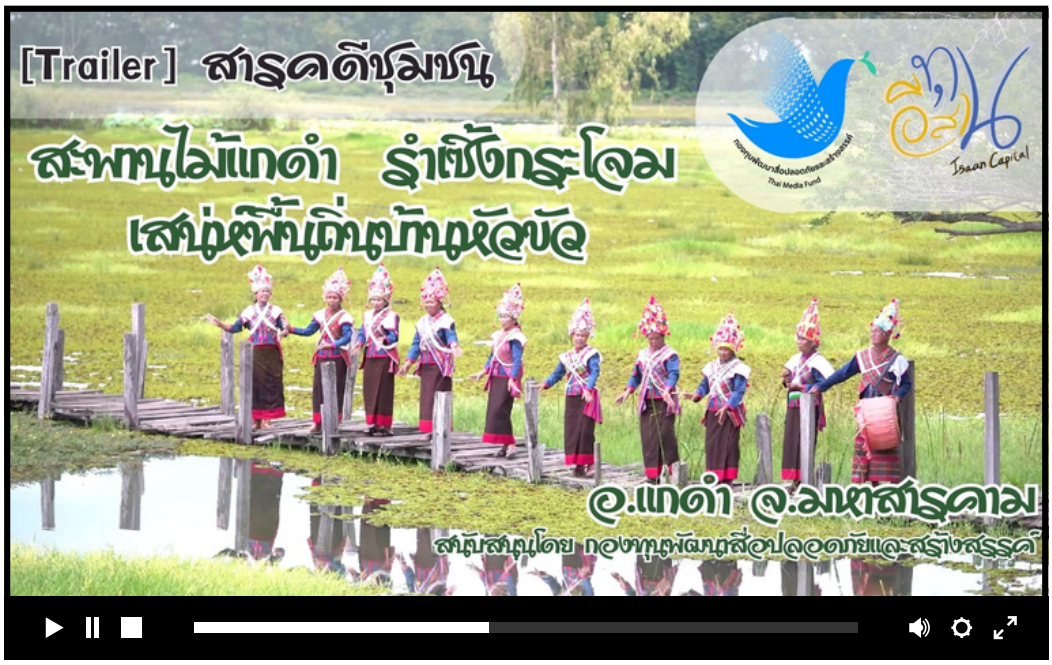

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/b9amZafSJJ8

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/Wyx1PmzwLe0

ชุมชนบ้านคีรีวงกต

อ.นายูง จ.อุดรธานี

๖

ชุมชนบ้านคีรีวงกต อ.นายูง จ.อุดรธานี

ชุมชนบ้านคีรีวงกต อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี ชุมชนที่โอบล้อมไปด้วยภูเขาและเมฆหมอก พร้อมทั้งมีทุนทางธรรมชาติที่น่าสนใจ ทางชุมชนมีการนำทุนธรรมธาติที่ตนมีมาสร้างสรรค์ให้เกิดการท่องเที่ยงเชิงธรรมชาติ และสร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้มีความน่าสนใจ อย่างการนั่งอีแต๊กลุยน้ำ การกินข้าวป่านั่งชมน้ำตก โดยใช้วัสดุจากธรรมชาตินำมาประดิษฐ์เป็นอุปกรณ์ในการท่องเที่ยว เช่น ช้อนจากไม้ไผ่ แก้วจากไม้ไผ่ ข้าวในกระบอกไม้ไผ่ ที่พลาดไม่ได้คือ แกงส้มมัจฉาใส่นางตานี ซึ่งเป็นอาหารขึ้นชื่อของชุมชน หากนักท่องเที่ยวมาเที่ยว ณ ชุมชนบ้านคีรีวงกตต้องห้ามพลาดกับเมนูดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ธรรมชาติให้เติบโตไปพร้อมกับการท่องเที่ยวอีกด้วย

“เรามีการศึกษาเรียนรู้ในเรื่องการเอาอุปกรณ์ในธรรมชาติมาเป็นอุปกรณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ว่าเราจะอยู่กับเขาได้อย่างไรนะครับ เรามีการศึกษามาว่า อย่างเช่น กอไผ่ การตัดหนึ่งกอจะมีเพียงไม่กี่ลำ ที่จะสามารถใช้ในระบบการท่องเที่ยวได้ขนาดตัดให้เท่าเอว จากนั้นเขาจะแตกลูกออกหน่อมาเอง เราก็ตัดถัดไปเรื่อย ๆ เราก็กลับมาตัดต้นเดิมในปีต่อไปก็จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปครับ”

นรินทร์ อนันท์วรรณ์: ประธานกลุ่มท่องเที่ยวนวัตวิถีบ้านคีรีวงกต

ข้อมูลบริบทของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

หมู่บ้านคีรีวงกตเป็นพื้นที่รอยต่อ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย และจังหวัดเลย ตามการเล่าต่อกันมาของชาวบ้านว่ามีบุคคลกลุ่มหนึ่งนำโดย นายเมฆ จำปาศิริ พากันอพยพมาจากจังหวัดเลย ประมาณ พ.ศ. 2450 เมื่อมาถึงบริเวณ ที่ตั้งหมู่บ้านคีรีวงกตในปัจจุบัน เห็นเป็นทำเลที่เหมาะมีความอุดมสมบูรณ์ จึงตั้งถิ่นฐานและชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านห้วยเหี้ย” เพราะบริเวณดังกล่าวมีหนองน้ำและมีลำห้วยผ่าน จึงเป็นที่ชุมนุมของสัตว์ป่านานาชนิด และมีตัว “ตะกวด” ภาษา อีสานเรียกว่า “ตัวเหี้ย” จึงนำมาตั้งชื่อหมู่บ้าน ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2523 ได้มีตำรวจตระเวนชายแดน เข้ามาในพื้นที่เพื่อทำการสอนนักเรียน เห็นว่าชื่อหมู่บ้านเป็นคำไม่สุภาพ จึงขอเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านว่า“บ้านคีรีวงกต” เพราะสภาพที่ตั้งหมู่บ้านมีภูเขารอบล้อมจากลักษณะภูมิประเทศภูเขาสูงที่ล้อมรอบหมู่บ้านคีรีวงกต อีกทั้งมีเนินสูงต่ำสลับกันอยู่ทั่วบริเวณจึงทำให้การคมนาคมนั้นจำเป็นต้องอาศัยเส้นทางหลักด้วยกันทั้งสิ้น 5 เส้นทาง ในการติดต่อกับชุมชนภายนอก สำหรับเส้นทางแรกคือ เส้นทางบกซึ่งจะอาศัยถนนที่ตัดผ่านหุบเขาที่ขนานกันทั้งสองข้างไปสู่บริเวณ อำเภอปากชม จังหวัดเลย อีกเส้นทางเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณแห่งนี้เรียกกันว่าห้วยน้ำฮวย

โดยห้วยดังกล่าวจะไหลจากบริเวณเชิงเขาที่ล้อมรอบหมู่บ้านคีรีวงกตออกไปสู่แม่น้ำโขงในบริเวณวัดปากน้ำฮวย ตำบลบ้านม่วง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย โดยเส้นทางทั้งสองนั้นมุ่งออกไปสู่เมืองเวียงจันทน์ อันเป็นศูนย์กลางทางอำนาจและวัฒนธรรมของล้านช้างในอดีตจากการสำรวจทางโบราณคดีโดยอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ในวันที่ 9 เมษายน 2563 คณะสำรวจได้พบซากของฐานอาคารโถงในทุ่งนาท้ายหมู่บ้าน นับเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทโบราณสถาน จากสภาพของหลักฐานที่ชำรุดเหลือเพียงฐานของอาคารจึงไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่า สร้างขึ้นในสมัยใด อีกทั้งการสำรวจครั้งนี้เป็นการสำรวจทางโบราณคดีเป็นครั้งแรก ทำให้ไม่มีการอ้างอิงที่แน่ชัดมากพอ ว่าโบราณสถานที่สำรวจค้นพบในครั้งนี้สร้างขึ้นและมีการใช้งานในสมัยใดกันแน่จากข้อสันนิษฐานของ กำพล จำปาพันธ์ เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของโบราณสถานที่ค่อนข้างมีความเก่าแก่ผนวกกับอาจถูกทิ้งร้างมาอย่างยาวนานจนปรับเปลี่ยนพื้นที่จากอาคารมาเป็นพื้นที่นา อาจเป็นไปได้ว่ามีกลุ่มคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนปี พ.ศ. 2550 หรือก่อนกลุ่มของนายเมฆ จำปาศิริ และผู้คนกลุ่มนั้นอาจเป็นผู้สร้างและใช้งานโบราณสถานที่ถูกค้นพบแห่งนี้ ดังนั้นผู้เขียนจึงขอแยกการอพยพ เข้ามาใช้งานพื้นที่เป็น 2 ระลอกใหญ่

กลุ่มที่มาก่อนปี พ.ศ. 2550 หรือกลุ่มที่เป็นเจ้าของซากโบราณสถาน โดยกลุ่มคนเหล่านี้อาจเข้ามาตั้งถิ่น ฐานด้วยหลายปัจจัย และปัจจัยที่ผู้เขียนสันนิษฐาน คือการอพยพมาด้วยสภาวะการหลีกหนีความวุ่นวายของการเมืองในหลายช่วงเวลา เนื่องจากพื้นที่ในบริเวณนั้นและใกล้เคียงนับได้ว่าเป็นพื้นที่ยื้อแย่งอำนาจระหว่างสองกลุ่มอำนาจใหญ่ คือ อาณาจักรสยาม และอาณาจักรล้านช้าง เมื่อเกิดการช่วงชิงอำนาจของสองอาณาจักร อาจทำให้ผู้คนบางส่วนในพื้นที่เลือกการตั้งถิ่นฐานใหม่ เพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นสนามรบและเชลยสงคราม ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เหมาะมีภูเขาสูงล้อมรอบเป็นปราการทางธรรมชาติ อีกทั้งเส้นทางเดินทัพไปยังเวียงจันทน์ ศูนย์กลางอำนาจของล้านช้างในอดีตไม่เลือกเดินทางผ่านในบริเวณดังกล่าว หากแต่เลือกเส้นทางผ่านช่องนครไทยต่อเข้าช่องเขาเพชรบูรณ์ไปยังลุ่มน้ำเลย หรือมาทางปากช่องผ่านที่ราบสูงเข้าสู่ช่องข้าวสารแล้วค่อยมุ่งตรงไปยังเวียงจันทน์ ดังนั้นปัจจัยการหลบหลีกความวุ่นวาย ของสงครามจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่แห่งนี้

กลุ่มที่อพยพมาในปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา หรือผู้เขียนเรียกว่า กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ถึงปัจจุบัน โดยคนกลุ่มนี้ไม่อาจมีการรับช่วงต่อแนวคิดหรือทัศนะของกลุ่มคนที่เคยมาตั้งถิ่นฐานแต่ก่อนอาจเป็นเพราะความห่างของช่วงเวลาหรืออาจไม่ได้มีความสัมพันธ์กันของคนทั้งสองกลุ่ม จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนจากอาคารทรงโถงมาเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมนอกจากนี้การอพยพของกลุ่มคนที่ย้ายมาจากจังหวัดเลยได้นำเอาเรื่องเล่ามุขปาฐะวรรณกรรมประจำถิ่นเรื่องจำปาสี่ต้นเข้ามาด้วย

ด้วยอานุภาพของตำนานเรื่องนี้ที่มีการแพร่กระจายในจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งไทย - ลาว นับตั้งแต่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยและลาวไปจนถึงบริเวณปากแม่น้ำโขง ซึ่งสอดคล้องกันทั้งหมด เนื่องจากมีแนวความคิดว่าแม่น้ำที่ใช้ลอยสี่กุมารตามเนื้อเรื่องคือ แม่น้ำโขง ทั้งนี้นิทานดังกล่าวมาการเล่าและสืบต่อความคิดที่เข้มข้น ในอำเภอที่อยู่ใกล้ชิดกับแม่น้ำโขงในจังหวัดเลย ดังนั้นนิทานดังกล่าวจึงเป็นเรื่องเล่าหลักของกลุ่มคนที่ย้ายมา จากจังหวัดเลยในครั้งนี้ด้วยชีวิตที่หล่อเลี้ยงสรรพสัตว์น้อยใหญ่สองฟากฝั่งแม่น้ำการย้ายถิ่นฐานมีในระลอกที่สองนี้นอกจากเรื่องนิทานยังคงมีเรื่องพื้นที่ตั้งหมู่บ้านยังมีส่วนเกี่ยวข้อง กับการเมืองระดับมหาภาคในเอเชียที่เกิดขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2500 โดยเรื่องดังกล่าวนี้เกิดจากเรื่องการเมือง ของสองแนวความคิดคือ ประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ ซึ่งเกิดการต่อสู้กันไปทั่วโลกแม้แต่ในดินแดนไทย และพื้นที่สีแดงต้องเฝ้าระวังคือ จังหวัดในเขตแนวชายแดนใกล้แม่น้ำโขง รวมถึงหมู่บ้านคีรีวงกตแห่งนี้ด้วย จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2521 หน่วยตำรวจตระเวนชายแดนได้เข้ามาในหมู่บ้านตามที่อ้างแล้วในข้างต้นสำหรับภารกิจของหน่วยงานนี้มีหน้าที่ดูแลป้องกันและผูกมิตรกับคนในชุมชนต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวป้องกันคอมมิวนิสต์เข้ามาในประเทศไทย

เศรษฐกิจภายในชุมชน

บ้านคีรีวงกต ถือเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนรวมไปถึงหน่วยงานต่าง ๆ เนื่องจากบ้านคีรีวงกตเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรที่หลากหลาย โดยเฉพาะทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม ถือเป็นต้นทุนที่สำคัญทำให้บ้านคีรีวงกตนำทุนทางทรัพยากรมาต่อยอดให้เกิดเป็นรายได้แก่คนในชุมชน โดยมีการไหลเวียนของทุนด้านต่าง ๆ ในชุมชน

1. กลุ่มกล้วยแปรรูป

โดยสมาชิกจะเป็นบุคคลในชุมชนที่สนใจในเรื่องการนำกล้วยมาใช้ประโยชน์เพื่อการแปรรูปในรูปแบบต่าง ๆ โดยเป็นอาชีพเสริมจากที่ทำไร่ทำการเกษตร ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการนำกล้วยมาแปรรูป อาทิ กล้วยตากแห้ง กล้วยฉาบ กล้วยปิ้ง กล้วยอบน้ำผึ้ง เพื่อที่จะนำมาจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวและส่งออกตามร้านค้าชุมชนและร้านค้าภายนอกชุมชน

2. ตลาดผลไม้สด

ชุมชนมีการนำผลไม้ซึ่งเป็นผลผลิตจากการเพาะปลูกไปจำหน่าย ได้แก่ กล้วย ใบตอง กล้วยหอมส้ม (กล้วยน้ำหว้า) จะมีการนำส่งที่ไปตลาดสด และมีการแปรรูป อาทิ กล้วยตากแห้ง กล้วยฉาบ กล้วยป่าจะมีลูกที่ใหญ่ มีเมล็ด นำไปเป็นอาหารสัตว์และนำหัวปลี มาประกอบอาหาร ใช้ประโยชน์ได้ทั้งใบตอง และต้น ที่ทางชุมชนสามารถนำส่งทางตลาดสดได้ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งรายได้และอาชีพเสริมของทางชุมชน

3. ป่าไผ่

ทรัพยากรที่มีในชุมชนที่มีการนำมาใช้และมีประโยชน์หลากหลายนำมาเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับการท่องเที่ยว ใช้เพื่อรับรองนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นจุดเด่นของบ้านคีรีวงกต โดยนำมาผลิตเป็นช้อน แก้วน้ำ ภาชนะสำหรับใส่อาหาร ให้นักท่องเที่ยวใช้งานได้จริง อีกทั้งยังนำมาประกอบอาหาร

4. กลุ่มวิสาหกิจท่องเที่ยวคีรีวงกต

จัดตั้งขึ้นเพื่อมีการจัดระบบการทำงาน กระบวนการต่างๆ มีการลงทุน การอบรม การสนับสนุน เพื่อรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวเพื่อประสานงานในเรื่องอำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นยานพาหนะ รองรับนักท่องเที่ยว การต้อนรับ ที่พัก อาหาร และการบริการต่าง ๆ

5. กลุ่มรถอีแต๊ก

จัดตั้งเพื่อรองรับอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางชมสถานที่ต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงบริบทชุมชนที่แท้จริงและเป็นอาชีพเสริมของคนในชุมชน หลังจากประกอบอาชีพหลักจากการทำเกษตรกรรมจึงมีการจัดตั้งกลุ่มรถอีแต๊กขึ้นเพื่อเป็นการหารายได้เสริมอีกหนึ่งช่องทางของคนในชุมชน

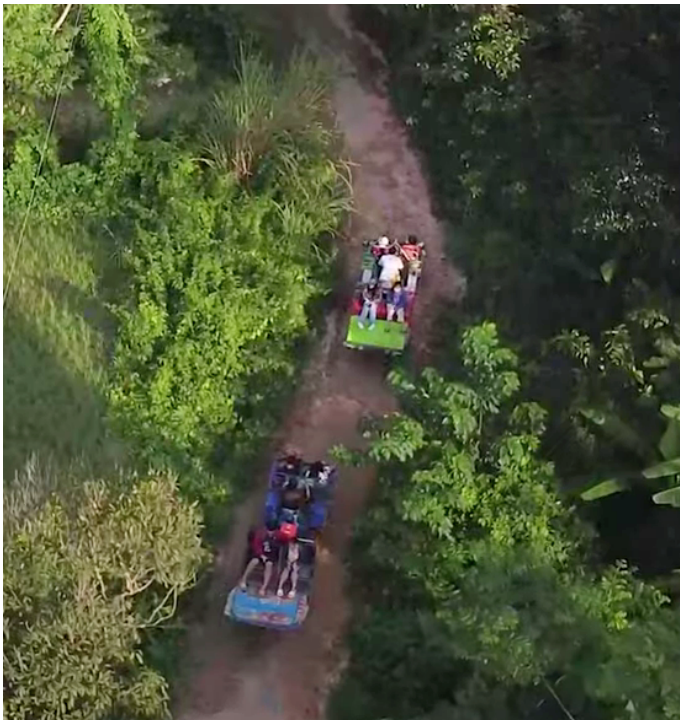

6. กลุ่มทำไม้กวาดจากดอกแขม

ดอกแขมเป็นทรัพยากรที่ทางชุมชนนำมาใช้ประกอบเป็นไม้กวาด เนื่องจากดอกแขมในชุมชนนั้นมีจำนวนมาก จึงมีการนำมาผลิตเป็นไม้กวาดเพื่อใช้ในครัวเรือนและนำมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจถือเป็นอีกหนึ่งกลุ่มที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน

7. กลุ่มบายศรี

จัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ทางชุมชนนำเสนอรูปแบบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ทำให้เห็นวัฒนธรรมของทางชุมชน โดยมีผู้สูงอายุรวมกลุ่มกันจัดทำพานบายศรี มีพ่อหมอสู่ขวัญเป็นผู้สู่ขวัญให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นอีกกิจกรรมที่มีในโปรแกรมการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งจะทำในช่วงเย็นของวันที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำการต้อนรับอย่างเป็นทางการ

8. กลุ่มเทิงภูคีรี

เป็นสถานที่ส่วนบุคคลที่ทำเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับชมภูเขาที่ถูกปกคลุมไปด้วยทะเลหมอกในตอนเช้า และทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชนโดยเป็นสถานที่อยู่ภูเขาสูงมองเห็นบริเวรรอบหมู่บ้านคีรีวงกต เป็นสถานที่อีกแห่งที่จัดอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ขึ้นไปรับชม

“นั่งอีแต๊ก ยลวิถี บ้านคีรีวงกต”

บ้านคีรีวงกต อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี ชุมชนที่โอบล้อมไปด้วยภูเขา เมฆหมอก และทรัพยากรธรรมชาติมากมาย เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่ถือเป็นอีกจุดหมายของนักท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสธรรมชาติ และวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ทางชุมชนมีการบริหารจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติให้คงอยู่ควบคู่กับการจัดการท่องเที่ยวเพื่อไม่ให้เสียวิถีของชุมชน ถือเป็นชุมชนที่น่าสนใจและรอให้นักท่องเที่ยวเข้าไปสัมผัสวิถีของชุมชนคีรีวงกต

จุดเริ่มต้นของบ้านคีรีวงกตในการทำกลุ่มท่องเที่ยวเพื่อเป็นอาชีพเสริม เกิดขึ้นจากในอดีตสมาชิกในชุมชนมีอาชีพทำไร่ ต่อมามีการรวมกลุ่มมีการศึกษาดูงานจนรวมกลุ่มกันได้ จึงริเริ่มทำการท่องเที่ยวในชุมชนขึ้น ซึ่งในช่วงแรกยังไม่มีนักท่องเที่ยว เนื่องจากยังไม่เป็นที่รู้จัก ซึ่งก็มีการพัฒนามาจนมาถึงปี พ.ศ. 2558 จุดเปลี่ยนที่สำคัญของการทำการท่องเที่ยวคือ เริ่มมีเครือข่ายสัญญาณโทรศัพท์ มีการติดต่อสื่อสาร มีการออกโฆษณาผ่านโทรทัศน์ครั้งแรกในช่วงของดีเมืองอุดร เนื่องจากหมู่บ้านคีรีวงกตนั้นเป็นพื้นที่ธรรมชาติ เป็นพื้นที่ห่างไกล และมีทิวทัศน์ที่สวยงาม จึงเริ่มเป็นที่รู้จักและเริ่มเป็นจุดหมายปลายทางให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมธรรมชาติ

การท่องเที่ยวในหมู่บ้านคีรีวงกตนั้นมีให้เลือกด้วยกัน 2 แบบ คือ แบบ ไป - กลับ (One Day Trip) ซึ่งจะเริ่มต้นทริปเวลาประมาณ 10 นาฬิกา เมื่อนักท่องเที่ยวมาถึงศูนย์บริการจะมีรถอีแต๊กนำนักท่องเที่ยวลุยน้ำประมาณ 1 ชั่วโมง เพื่อพานักท่องเที่ยวไปทานอาหารริมน้ำตก หรือเรียกว่า “กินข้าวป่า” โดยทางชุมชนจะมีการจัดเตรียมอาหารพื้นบ้าน เช่น ไก่ย่าง ส้มตำ ปลาเผา ข้าวเหนียวในกระบอกไม้ไผ่ และแกงส้มมัจฉาใส่นางตานี หรือแกงส้มปลาใส่หยวกกล้วย และยังมีภาชนะที่ประดิษฐ์มาจากไม้ไผ่ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ถือเป็นเอกลักษณ์ของการท่องเที่ยวบ้านคีรีวงกต

ในส่วนรูปแบบการท่องเที่ยวอีกหนึ่งรูปแบบ คือ แบบค้างคืน กิจกรรมในการท่องเที่ยวจะคล้ายคลึงกับแบบ ไป - กลับ แต่รูปแบบค้างคืนจะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญในช่วงเย็นให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อเป็นกำลังใจและเป็นการต้อนรับของภาคอีสาน ซึ่งเอามาดัดแปลงให้เข้ากับการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ

> “เริ่มต้นทริปที่สิบโมงไม่เกินเที่ยง มาถึงศูนย์บริการในการจองไว้แล้วนะครับ เราก็จะมีอีแต๊กนำท่านลุยน้ำประมาณ 1 ชั่วโมง ก็จะไปถึงที่กินข้าวป่า ที่น้ำตกสามารถเล่นน้ำได้ด้วย ก็จะได้พบกับบรรยากาศอาหารกึ่งแบบโบราณกึ่งแบบพื้นบ้าน เพื่อเป็นไฮไลท์มีแก้วไม้ไผ่ ถ้วยไม้ไผ่นะครับ มีไก่ย่างบุฟเฟต์ ส้มตำเป็นบุฟเฟต์ มีปลาเผา มีแกงส้มมัจฉาใส่นางตานีที่เป็นไฮไลท์ของเราเลย แล้วก็มีข้าวในกระบอก ผลไม้ตามฤดูกาลนะครับเบื้องต้น”
>
> (สัมภาษณ์: นรินทร์ อนันท์วรรณ์, 2566)

ในการจัดการท่องเที่ยวนั้น ทางชุมชนได้มีการบริหารจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติให้คงอยู่ควบคู่กับการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อย่างไม้ไผ่ที่ทางชุมชนได้ทำการศึกษาวิธีการตัด เพื่อให้ต้นไผ่ยังสามารถแตกกอขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรแบบหมุนเวียนไม่ให้หมดไป

นอกจากทรัพยากรทางธรรมชาติแล้วนั้น ยังมีการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มอาชีพต่าง ๆ สามารถนำผลิตภัณฑ์ของตนเองเข้ามาจำหน่าย ณ ศูนย์บริการนักเที่ยว เพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน อีกทั้งยังมีการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างการขับรถอีแต๊ก การมีส่วนร่วมในการทำพานบายศรี การรำต้อนรับนักท่องเที่ยว และทางกลุ่มการท่องเที่ยวยังมีการจัดสรรมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนในบ้านคีรีวงกตอีกด้วย

“การทำการท่องเที่ยวเราแทบจะไม่ได้ทำอะไรเลยนะครับ แค่ประกอบการท่องเที่ยวให้มันถูกสุขลักษณะและอยู่กับธรรมชาติได้ ปลอดภัย แล้วก็สองอยู่แบบมั่นใจอย่างมั่นคง แล้วอยู่ไปเรื่อย ๆ นะครับโดยไม่ให้เสียวิถี ในบริบทการท่องเที่ยวเชิงวิถีครับ”

(สัมภาษณ์: นรินทร์ อนันท์วรรณ์, 2566)

“สารคดีชุมชนคีรีวงกต”

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/VY5ZkdtgGXA

สแกนเพื่อรับชม

ลิงก์รับชม: https://youtu.be/95E25l5ulo0

อุดรธานี

กาฬสินธุ์

ขอนแก่น

มหาสารคาม

ชัยภูมิ

7

ทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชน ภาคอีสาน 5 จังหวัด

ขอนแก่น

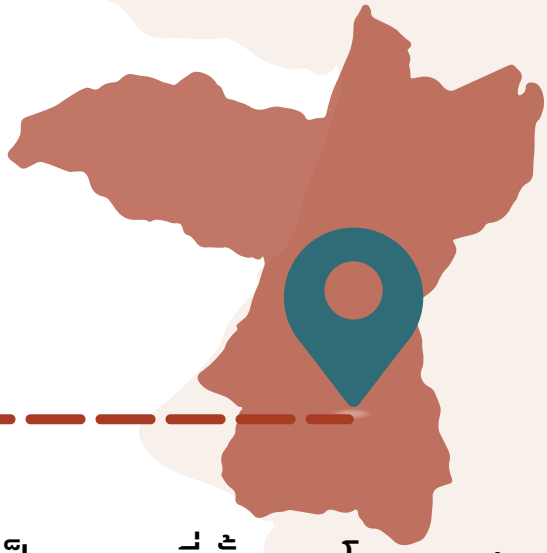

จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหัวขัว เป็นชุมชนที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญของอีสาน คือ ปราสาทเปือยน้อย และมีเจ้าปู่อุปฮาดเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเปือยน้อยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีประเพณีวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับโบราณสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ ประเพณีการสรงกู่ จัดขึ้นในช่วงสงกรานต์ เปือยน้อยยังเป็นจุดกำเนิดประเพณีสำคัญของชาวขอนแก่นคือ ประเพณีผูกเสี่ยว ปัจจุบันถูกยกระดับเป็นประเพณีประจำจังหวัด นอกจากนี้บ้านหัวขัว มีอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาลสำหรับต้อนรับผู้มาเยี่ยมชม โดยเฉพาะเมนูที่ต้องทานเมื่อมาเยือนบ้านขัวขัว คือ ไก่ย่างซุกมดแดง เป็นภูมิปัญญาการประกอบอาหารที่ถูกถ่ายทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ไก่ย่างซุกมดแดง

เจ้าปู่อุปฮาด

ปราสาทเปือยน้อย

กาฬสินธุ์

จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนบ้านกุดหว้า เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท มีวัฒนธรรมประเพณีที่มีความโดดเด่น เป็นกลไกสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การสร้างความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟตะไลล้าน และบุญพวงมาลัย จากบุญประเพณีนำมาสู่การประดิษฐ์ ต่อยอดมาลัยไม้ไผ่ เป็นเครื่องประดับข้าวของเครื่องใช้เพื่อสร้างรายได้ให้คนในชุมชน นอกจากนี้มีกลุ่มต่าง ๆ เป็นกลไกสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชน ทั้งส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

โคมไฟและถ้วยรางวัล จากมาลัยไม้ไผ่

ต้นมัลปพฤกษ์ ในงานบุญพวงมาลัย

ชัยภูมิ

จังหวัดชัยภูมิ ชุมชนบ้านไร่ เป็นชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธ์ญัฮกุร มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งภาษา วัฒนธรรม ประเพณี การแต่งกาย อาหาร เช่น เมี่ยง ขนมลิ้นหมา เสื้อพ็อก ประเพณีแห่หอดอกผึ้งจัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ ปัจจุบันมีการถ่ายทอดให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่ชุมชนทำด้วยตนเอง และหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน

ขนมลิ้นหมา

เมี่ยง

เสื้อพ็อก

มหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม ชุมชนบ้านหัวขัว เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เป็นชุมชนที่มีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ และมีสะพานไม้เก่าแก่ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวแกดำ นอกจากนี้บ้านหัวขัวมีกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน คือ กลุ่มทอเสื่อกก กลุ่มจักสาน กลุ่มแปรรูปผ้า ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการนำทรัพยากรชุมชนมาแปรรูปและต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ทั้งยังมีการแสดงเซิ้งกระโจม การละเล่นหนึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานที่ปรับประยุกต์มาแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม ถือเป็นความหลากหลายของทุนหรือทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชน

กระติ๊บข้าวโบราณ

เซิ้งกระโจม

อุดรธานี

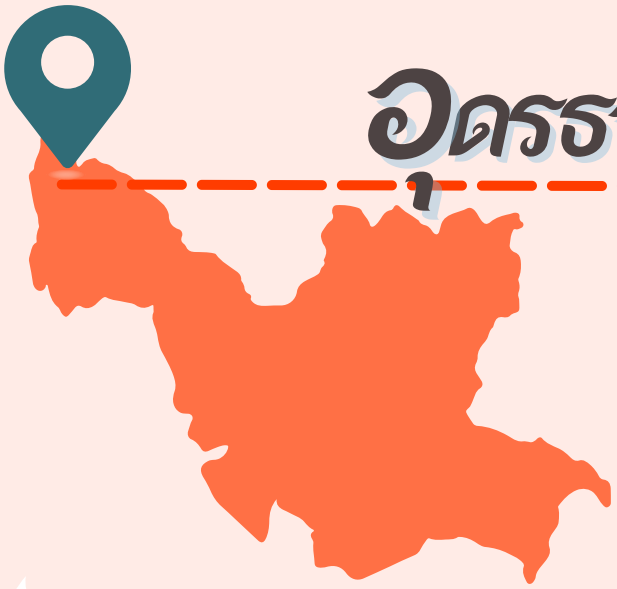

จังหวัดอุดรธานี ชุมชนคีรีวงกต ทรัพยากรหรือทุนส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตประจำวัน มีกลุ่มต่าง ๆ มีส่วนช่วยในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มรถอีแต๊ก กลุ่มบายศรี กลุ่มอาหาร กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มกล้วยแปรรูป ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

บายศรีสู่ขวัญ

กินข้าวป่าริมน้ำตกขุนช้างพราย

นั่งอีแต๊กล่องแก่ง

8

เอกสารอ้างอิง

เอกสาร ตำรา หนังสือ บทความ และข้อมูลเว็บไซต์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2562). **สะพานไม้แกดำ อ.แกดำ จ.มหาสารคาม.** สืบค้นจากเว็บไซต์ http://i-san.tourismthailand.org/5602/

กชธมน วงศ์คำ และเวธกา มณีเนตร. (2563). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม.** ทุนสนับสนุนจากทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประจำปี 2563

กำพล จำปาพันธ์. (2558). **นาคยุดครุฑ : “ลาว” การเมืองในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย.** กรุงเทพฯ: มติชน.

เกียรติศักดิ์ สุริยะภูมิ และคณะ. (2563). **รายงานการวิเคราะห์ชุมน บ้านดอนเงิน หมู่ที่ 13 ตำบลหนองกุงใหญ่ อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น.** กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย. (2559). **ชนเผ่าพื้นเมืองญัฮกุร. มูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม (ม.ก.ส).** สืบค้นจากเว็บไซต์ https://iwgia.org/images/publications/newpublications/Yakoor_report_Thailand_synthesis_report_Thai.pdf

ณัฐนรงค์ สีสัน. (2560). **พวงมาลัยแห่งศรัทธากับการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาพวงมาลัยไม้ไผ่ของชุมชนผู้ไทย กุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์** (การค้นคว้าอิสระ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ไตรรัตน์ แงดสันเทียะ. (2558). วิธีการสืบสานประเพณีผูกเสี่ยวของชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น. **วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, 4**(2), 64-71

ธงชัย วินิจจะกูล. (2556). **กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ.** กรุงเทพฯ : คบไฟ.

นฤชิต แสนปากดี และคณะ. (2565). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่ม กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองด้วยอัตลักษณ์ชาวผู้ไท บ้านกุดหว้า จังหวัดกาฬสินธุ์. **วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย, 12**(1), 40-43.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556). **โครงการการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีและเส้นทางการค้าโบราณในขอบที่ราบสูงโคราชในอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ.** ทุนสนับสนุนจากทุนวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2556

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2559). โบราณคดีและชาติพันธุ์ในเขตหมู่บ้านชาวญัฮกุรที่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ. **ดำรงวิชาการ, 15**(1), 11-39.

ลินจง โพชารี. (2563). **แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนสะพานไม้แกดำ ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม**. ทุนสนับสนุนจากทุนวิจัย คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปี 2563.

วราภรณ์ ชัยสิทธิ์. (2563). **การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น.** ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ศศิมา ทองปุย. (2553). **กลยุทธ์ในการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น.** การศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

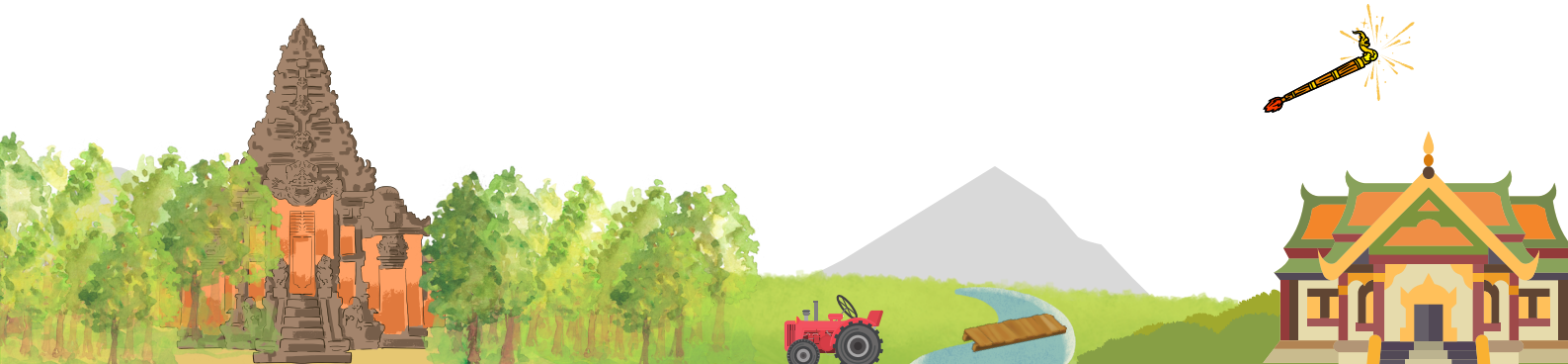

สมใจ ศรีหล้า. (2560). **เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ. สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมใจ ศรีหล้า. (2560). **เอกสารประกอบการสอน วิชา 415 228 มานุษยวิทยาประยุกต์.** สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดมหาสารคาม. (2563). **สะพานไม้แกดำ.** สืบค้นจากเว็บไซต์ https://mahasarakham.prd.go.th/th/content/categonry/detail/id/118/iid/11165

Matichon Academy. (2566). **“ปราสาทเปือยน้อย” จ.ขอนแก่น ความงามเขมรโบราณที่ถูกมองข้าม.** สืบค้นจาก https://matichonacademy.com/content/culture/article_37076

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

1. เชิดศักดิ์ โชควิริยะ. (2566). สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม 2566.
2. นรินทร์ อนันทวรรณ์. (2566). สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2566.
3. นารี ศรีกำพล. (2566). สัมภาษณ์วันที่ 8 กรกฎาคม 2566. และวันที่ 13 14 และ 16 กันยายน 2566.
4. บุญนาค แทนสอ. (2566). สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม 2566.
5. พนม จิตร์จำนงค์. (2566). สัมภาษณ์วันที่ 22 กรกฎาคม 2566.
6. สงวน แย้มไสย: สัมภาษณ์, (2566). สัมภาษณ์วันที่ 14 และ 16 กันยายน 2566.
7. อาทิตย์ ภูมิแกดำ. (2566). สัมภาษณ์วันที่ 17 มิถุนายน 2566.

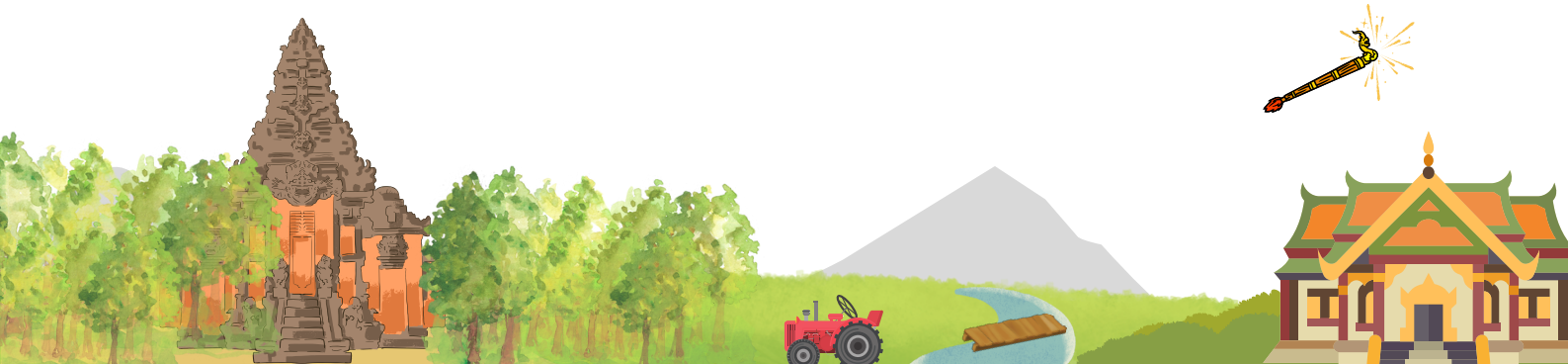

๑ เกี่ยวกับโครงการ

โครงการการส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้ชุมชนของเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคอีสานสู่การออกแบบและผลิตสื่อสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ อุดรธานี มหาสารคาม และกาฬสินธุ์
2. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนในการเรียนรู้ชุมชน และทักษะในการนำเสนอสื่อทางวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ อุดรธานี มหาสารคาม และกาฬสินธุ์
3. เพื่อเผยแพร่สื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ของจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ อุดรธานี มหาสารคาม และกาฬสินธุ์

ผู้สนับสนุนงบประมาณ

กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์กองทุน

(1) รณรงค์ ส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

(2) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพของผู้ผลิตสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนโดยเฉพาะเด็ก เยาวชนและครอบครัวมีทักษะในการรู้เท่าทันสื่อ เฝ้าระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สร้างสรรค์และสามารถใช้สื่อในการพัฒนาตนเองชุมชนและสังคม

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

(5) ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย อบรม พัฒนาองค์ความรู้และการสร้างนวัตกรรมด้านสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

(6) ส่งเสริมบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรสาธารณประโยชน์ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสื่อให้มีการผลิตและพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

(7) ดำเนินการและส่งเสริมให้มีสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง

กองทุนพัฒนาสื่อ
ปลอดภัยและสร้างสรรค์
THAI MEDIA FUND

Isaan Capital

ทุนวัฒนธรรม

การศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน

SCAN ME

Isaan Capital - ทุนอีสาน

092-465-9950